ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis oktober/november 1992 week 40 t/m 49 65

Bij de voorplaat:
Tekenwerk van René Ullenbroek voor het Soeperman verhaal *Tuych van den Righel*

België

We kunnen onze Belgische lezers dit keer extra blij maken, denken we. Allereerst hebben we in dit nummer een interview met een van de aartsvaders van de Belgische strip: Sleen. Bij het noemen van die naam ontstond er binnen de redactie een kleine communicatiestoornis, maar al ras bleek dat we het allemaal over Sleen hadden en niet over Slaine.
Daarnaast hebben we nu ook een Belgische girorekening, hetgeen behoorlijk wat ongemak voor onze Belgische abonnees én winkels kan voorkomen. In het kolofon en bij Oude Nummers kunnen jullie daar meer over lezen.
Nog twee dingen. Jullie hebben nog steeds een gedeelte van de enquête van ons tegoed... Dat zit in de planning voor ZL 66, het is niet anders. En natuurlijk zijn we weer present op de Stripdagen in Breda. Tot dan!

Carl

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE AREND
Laarstraat 93
7201 CC Zutphen
(05750-12930)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOEKIE
Reigerstraat 24
1761 VH Den Helder
(02230-12377)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER Rotterdam
(010-4132070)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

ETMO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK
Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

de Noorman
strip boek
handel
KONINGSTRAAT 43
6811 GH ARNHEM
TEL 085-420888

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1071 GN Amsterdam
(020-6267543)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

NOORD
1e Middellandstraat 110c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

OBELIX
Ten Katestraat 26a
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

OOM WIM
Reestraat 24
1016 DN Amsterdam
(020-6220402)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233645)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC • COMICS • MAGAZINES
WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC • COMICS • MAGAZINES

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

BONTE
Heidelbergstraat 5
8200 Brugge
(050/38.35.78)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

BLITZ CV
Stormerstraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58
STRIPSPECIAALZAAK
CD'S – VIDEOTHEEK
ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u - 12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 19u

DE GALLIËR
Beekstraat 58
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

JOWAN
Izegemsestraat 8
8500 Kortrijk
(056/35.63.42)

MAX
Heembeeksestraat 288
1120 Brussel
(02/268.41.92)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059-30.52.66)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Jef Nieuwenhuis

RENÉ UILENBROEK

Soeperman en de toppen der lulligheid

In 1986 verschijnt in wat toen Eppo Wordt Vervolgd *heette, voor het eerst* Soeperman. *Sinds die tijd teistert het Nederlandse antwoord op de Amerikaanse superhelden, met een zekere onregelmatigheid, zijn woonplaats en de pagina's van het stripblad in een niet aflatende strijd tegen schilderachtig geboefte als Hepa Titus Borselaer, Rex Gluton, Luna Tick en de concurrentie van Bed- en Spinneman.*
Aanvankelijk lijkt Soeperman nog de enige stoethaspel in een verder redelijk normale samenleving. Met het evolueren van de strip verandert echter het decor voor zijn avonturen in een wereld vol malloten, bizarre bijfiguren, schijtende vogels (al dan niet met chronische koppijn), buitenaardsen of wezens uit een andere dimensie. De verhalen zitten vol running gags en verwijzingen, en in de loop der jaren worden ze door scenarist Willem Ritstier voorzien van een haast bandeloze extravagantie.
Op een behaaglijke zondagmiddag praten we op het achterbalkon van zijn woning met René Uilenbroek, de tekenaar van deze schromelijk onderschatte strip.

René Uilenbroek heeft zijn hart verpand aan Breda, de plaats waar hij het grootste deel van zijn leven heeft doorgebracht. Alleen Studio Arnhem wist hem voor een half jaar uit deze stad weg te lokken.

Striptekenen is een eenzaam beroep. Bij Studio Arnhem zat ik met collega's in één ruimte en dat is toch een prettige manier van werken. In die tijd waren we met z'n vieren: Hanco Kolk, Aloïs Oosterwijk, Ben Jansen en ik. Op het laatst kwam ook Kees de Boer af en toe langs. Het was een prettige tijd. Dat heb ik later wel gemist. Het houdt je wakker als mensen kritiek leveren of zich waarderend uitlaten over je werk, want je liep natuurlijk wel konstant bij elkaar te kijken. Je was geïnteresseerd in elkaars werk, je had hetzelfde beroep.
Je kreeg ook wel eens een tip. Dan raadde Aloïs me bijvoorbeeld aan het verdwijnpunt te laten vallen achter het figuurtje dat in actie kwam. Over het algemeen lieten we elkaars stijl met rust. Iedereen deed het op zijn manier en dat was goed. Door privé-omstandigheden en heimwee naar Breda heeft het maar een maand of acht geduurd. Ik vond het wel jammer. Ik had de Studio graag meegenomen.
Het heeft natuurlijk zijn voordelen om eigen baas te zijn, maar als je niet genoeg zelfdiscipline hebt, heeft het ook zeker zijn nadelen. Ik heb er nogal moeite mee. Daardoor is mijn produktie de laatste jaren wat minder geweest. Op een gegeven moment ben ik terecht gekomen in de wereld van rockmuziek en uitgaan. Zeker als je geen vaste partner hebt, is het moeilijk om dan steeds op tijd uit je bed te komen om hard te gaan werken.
De laatste paar jaren heb ik gedaan waar ik zin in had en dat ging met volle overtuigingskracht; uitgaan, drinken, slapen, maar ook wel werken. Dan zat ik soms te tekenen tot in de vroege uurtjes, want ik vond wel dat ik iets moest doen op dat gebied. Achteraf gezien is dat niet genoeg geweest, dus is het tijd om er weer eens hard aan te gaan trekken. Maar nu merk ik pas dat dat moeilijk is. Ik heb heus wel een periode gehad dat ik 's morgens om acht uur opstond en dan ook heel gedisciplineerd bezig was. Maar op een gegeven moment is dat ingezakt. Zoals ik al zei, het is een eenzaam beroep en dan zoek je op een gegeven moment de gezelligheid, je zoekt de mensen op. Nu ben ik de teugels weer aan het aantrekken en dat lukt aardig. Het kost alleen moeite. Maar er komt nu weer wat regelmaat in. Ik ben weer braver en ijveriger aan het werk.

Leverde die houding geen problemen op met de redaktie van Sjors & Sjimmie Stripblad?

Ja, het probleem was dat ik geen dead-line had. Ik kon doen en laten wat ik wilde, want ik hield altijd net genoeg geld over om van te leven. Op een gegeven moment dacht ik:'Ja, ik kan inderdaad tekenen' en toen was de uitdaging wat weg. Maar dat komt vanzelf terug want er is op dat gebied nog een hoop te leren en te doen. Op de redaktie vonden ze het echter wel spijtig. Ze hadden graag meer pagina's gezien. En iedere keer had ik ook wel goede voornemens. Maar ik kon mijn werk zelf indelen en ik vond het snel genoeg. Bovendien deed ik veel reklamewerk tussendoor.
De meisjes hebben me ook wel bezig gehouden. En andersom. Dat neemt ook tijd in beslag. Eigenlijk was er altijd wel een excuus te verzinnen; levenservaring opdoen en zo. Diep in mijn hart vond ik dat zelf onzin, maar ik had dan wel weer een fijne avond.

Hoe stond Willem Ritstier daar tegenover?

Willem zei iedere keer dat ik wat meer moest tekenen. Verder kon hij natuurlijk weinig doen. Al liet hij zijn teleurstelling wel blijken. Af en toe had hij het gevoel dat ik een schop onder m'n kont nodig had. Maar het heeft onze samenwerking absoluut niet ondergraven.

Is jouw lage produktie ook de reden dat er nog maar een album is uitgegeven?

Gedeeltelijk wel. Maar er blijkt ook niet zoveel geld te zijn voor nieuwe titels. Daar zijn uitgeverijen heel terughoudend in. Er is één album in Nederland verschenen en dat heeft best goed gelopen voor een debuutalbum. Alleen, de oplage was veel te hoog, dus zijn er wel wat overgebleven. Van de 15.000 gedrukte exemplaren zijn er, geloof ik, 6.000 verkocht. Dat is op zich niet zo slecht, maar op zo'n oplage valt dat tegen. Het heeft ook altijd van mij afgehangen. Ik ga me daar niet schuldig over voelen.
Ik heb er vertrouwen in dat het op een gegeven moment goed gaat lopen. Dan moet ik natuurlijk wel mijn produktie gaan opvoeren. We beginnen nu aan een nieuwe serie verhalen. Het vorige verhaal, *Thuych van den Righel*, hebben we nu helemaal afgerond. Dat bestond uit een aantal korte episodes die wel op elkaar aansloten.

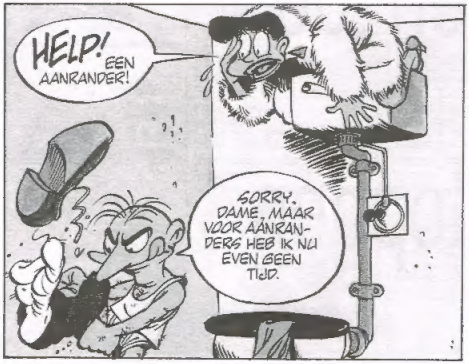

Toppen der luiligheid?!

En nu komen er weer korte verhalen die op zichzelf staan. Daar moet ik dan wel aan gaan werken. Hoe goed een scenario ook is, hoe fijn de tekeningen of de dialogen ook zijn, het blijft belangrijk dat het met een zekere regelmaat verschijnt. Anders wordt het vergeten en kennen te weinig mensen het. Dan hebben de uitgevers ook zo hun twijfels of het wel gaat lopen.

Ik had bij Thuych van den Righel *het idee dat het een lang verhaal was dat geforceerd in stukken was gekapt.*

We hebben wel wat kunstgrepen uitgehaald om de losse episodes aan elkaar te breien, maar op zich had Willem dat goed gedaan. Hij had het als een lang verhaal geschreven, maar de hoofdstukken moesten ook op zich kunnen staan. Het probleem was meer dat, als het lang duurde voor de volgende aflevering verscheen er toch wel enige tekst en uitleg nodig was om het verhaal te kunnen begrijpen. Die uitleg hebben we ook een keer gegeven.

Ik snapte er op het laatst niets meer van.

Ik hoop dat het verhaal nog een keer in een album uitkomt, dan loopt het allemaal wat soepeler. Het is ook de redaktie van *Sjors &*

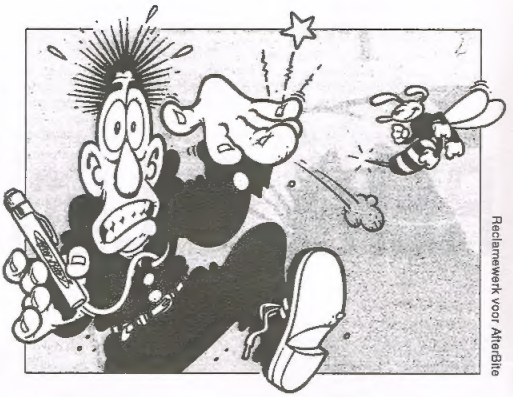

Reclamewerk voor AfterBite

Sjimmie Stripblad wat in het verkeerde keelgat geschoten. Daarom hebben ze nu gevraagd of we weer echte korte verhalen wilden maken.

Hoe is jullie werkverdeling?

Willem levert het scenario met de dialogen en aanwijzingen wat er in de plaat getekend moet worden. Ook de indeling van de pagina wordt door hem globaal aangegeven. Alleen in het laatste verhaal gaat er een heel ruimteschip dwars door een raam heen en daar was niet bij aangegeven dat dat een plaat van een halve pagina moest zijn. Maar ja, voor zoiets heb je toch wat plek nodig. Dat blaas ik zelf dan maar op. De andere plaatjes verdwijnen dan wat naar de zijkant. Dat is geen probleem. Maar meestal geeft Willem dat zelf aan. De beeldregie is verder in mijn handen, al staat het verhaal in grote lijnen op papier.
Meestal maak ik op postzegelformaat plaatjes voor een indeling van de pagina. Heel klein doe ik dat. Dan probeer ik uit te zoeken hoe ik het neer moet zetten, wat de beste hoek is. Bij de uitwerking deel ik het uiteindelijk definitief in. Ik kan er altijd mijn ei in kwijt. Ik heb er altijd veel plezier in en vind het fijn om te tekenen.

Zowel tekenstijl als scenario hebben zich in de loop der tijd sterk ontwikkeld. Is dat een wisselwerking?

Toen we met *Soeperman* begonnen, waren we natuurlijk jonger. Het was eerst een beetje een onnozel persoontje, dat alles in de soep liet lopen, al bedoelde hij het goed. Nu is hij uitgegroeid tot een meer heldhaftig karakter, dat nog wel rare dingen doet, maar ook veel moed en doorzettingsvermogen toont. Dat is zo gegroeid en die vrijheid heb je ook als stripauteur. Je begint ergens mee en je weet van te voren niet waar het allemaal uitkomt. Het figuurtje zelf is ook geëvolueerd. Eerst zag hij er wat sullig uit, nu is hij wat ronder geworden, wat meer uitgebalanceerd. Het is wel zaak dat je zo'n stijlaanpassing niet te bruusk laat gebeuren.
Willem en ik voelen elkaar goed aan. We zijn ook allebei tevreden over onze kreatieve uitspattingen. In het begin spraken we daar veel over. De laatste tijd laat ik het meer aan Willem over. Hij is de scenarist. Maar als ik een idee heb of iets niet leuk vind, dan is daar altijd ruimte voor. Dat komt wel eens voor. We gaan niet vaak bij elkaar langs, maar we bellen veel. Dan geeft hij zo'n beetje zijn ideeën over wat hij met *Soeperman* van plan is. Zoals hij het vertelt, klinkt het meestal wel leuk en zie ik al helemaal voor me hoe het er uit gaat zien. Dat is een belangrijk uitgangspunt. Als ik me iets voor kan stellen als een fraaie tekening, dan gaan mijn vingers al jeuken. In het verleden is er wel eens een moment geweest dat ik dacht: "Dat ga ik niet tekenen! Dat slaat nergens op, dat is niet leuk!". Dan stuurde ik het ook terug. Een paar keer heb ik zelf het scenario geschreven, maar dan klopte ik uiteindelijk toch weer bij Willem aan.

Zou je zelf willen schrijven?

Soms wel, maar dan geen *Soeperman*. Een andere strip zie ik mezelf nog wel doen. In het verleden heb ik wel eens van die one-shots geschreven en geschetst voor een andere tekenaar. Dat heeft in het voetbalblad *Elf* gestaan. John van der Wal heeft ook eens een strip van me uitgetekend. Dat vond ik leuk om te doen. Er zaten leuke grappen bij. Een lang verhaal heb ik nooit geschreven. Ik zou wel eens een avonturenverhaal willen maken, maar dan iets realistischer getekend. Ik heb het gevoel dat ik daar nog wel tijd

voor vrij kan maken. Het bloed kruipt toch waar het niet gaan kan. Mij gaat net zoiets gebeuren als Hermann, die een tijd lang op scenario's van Greg tekende en uiteindelijk toch zelf de typemachine erbij pakte. Maar voorlopig loopt de samenwerking met Willem goed en zit ik lekker onbekommerd te tekenen, zonder dat ik mijn hersens hoef te breken over de verhalen. Wat *Soeperman* betreft, kan Willem dat in veel opzichten ook beter dan ik. Misschien dat ik het allemaal toch te moeilijk zou doen. Willem heeft veel gevoel voor wat aanslaat en wat over komt. Bovendien heeft hij meer ervaring.

Is de wens om te schrijven het verschil tussen een illustrator en een striptekenaar?

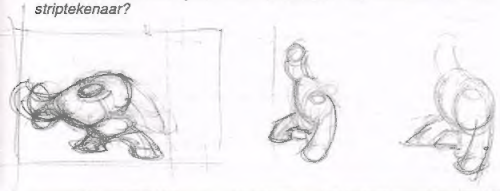

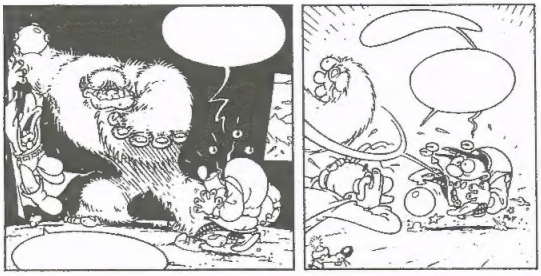

Misschien wel. Een illustrator is veel vrijer. Zijn opdracht is minder strak omlijnd dan een stripscenario. Bij strips moet ik me vaak het hoofd breken over problemen als perspektief en camerastandpunten. Je vertelt dan echt een verhaal in beelden. De plaatjes moeten soepel op elkaar aansluiten, zodat je niet te grote sprongen of rare onderbrekingen krijgt. Omdat de plaatjes elkaar opvolgen, moet je op veel meer dingen letten, dan bij een losse illustratie. Je hebt ook met een pagina te maken die er in zijn geheel lekker uit moet zien.

Groei je nog als tekenaar?

Stilstand is achteruitgang. Ik wil altijd verder kijken of ik nog iets leuks kan doen dat nog niet eerder is gedaan. Maar ik kijk ook wel eens naar die oude *Suske en Wiske*-verhalen. Die zijn goed en gedisciplineerd gemaakt. Bovendien leest het lekker weg.
Uiteindelijk zou ik het nooit zo willen doen, maar ik moet me er wel voor hoeden dat ik niet te veel uit de band spring. Ik moet vooral normaal doen en gewoon sec een verhaal vertellen zonder daarbij uit te pakken alsof ik mijn collega's even wat wil laten zien. Toch is dat iets wat ik graag doe, dingen uitproberen, iets lekker neer zetten. Het gaat vanzelf. Ik hou er niet van steeds hetzelfde te doen.
Ik zou ook wat meer dingen op de voorgrond moeten plaatsen en meer moeten werken met halftotalen in plaats van overzichts-plaatjes. Het moet helderder worden. Maar ik kan het af en toe niet laten. Dan moet ik een plaatje maken waarbij ik lekker uit kan halen en in kan vullen. Dat is niet erg als je daarnaast maar plaatjes hebt waarin het allemaal heel eenvoudig wordt gehouden. De kunst is dan om er toch iets swingends van te maken, de illusie te geven dat er toch een hoop getekend is. Franquin kan dat heel goed. Anders moet de lezer te hard werken om zich te ontspannen. Het leukste is dus om het helder te houden terwijl er toch wat op de achtergrond getekend is.
Ik hou van de uitdaging van een tekentechnisch probleem. De vraag is natuurlijk wel of het resultaat over komt, maar ik heb dan in ieder geval plezier gehad. Als ik iets in mijn hoofd heb dat ik er lekker uit vind zien, dan zal ik ook niet rusten tot het precies zo papier staat. Soms moet je dan een hoop gummen en puzzelen, met het risico dat je het dood maakt. Daar heb ik me wel eens schuldig aan gemaakt.

Wie van jullie bedenkt de grappen en running gags?

Dat doet Willem en ik zet ze dan met verve neer. Dat sluit mooi aan op wat ik leuk vind om te doen en het tekent ook plezierig. De laatste verhalen hebben een avontuurlijker karakter met minder grapjes op de achtergrond. Het is nu meer sfeer in plaats van grappen. Ik moet daar wel aan wennen. Van jongs af aan heb ik kleine dingen op de achtergrond getekend. Als er een plekje open was, plakte ik er gelijk zo'n stomme vogel in. Dat moet ik kunnen blijven doen, alleen niet de hele pagina door.

Toch blijft alles uitbundiger worden.

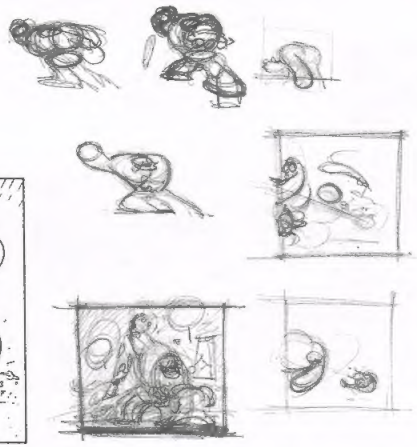

Tekenwerk uit *Tuych van den Righel* en het voorbereidende schetswerk

Het een roept het ander op. Hoe dat precies gaat, weet ik ook niet. We hadden bijvoorbeeld ook allebei het idee dat het leuk zou zijn om in plaats van korte verhalen een lang verhaal te maken. Daar kon Willem zich ook meer in vinden. Dan kon hij dingen doen met *Soeperman* die hij altijd al had willen doen. Met die korte scenario's moet je al naar het einde toe als je nog maar net begonnen bent. Dan kun je moeilijk een hele ruimtereis gaan maken of een andere planeet bezoeken. Dat verhaal van de 11e dimensie was vrij lang en daarin konden we meteen veel avontuurlijker te werk gaan. Er gebeuren dan ook bizarre dingen in.
Dat lange verhaal was echt een behoefte van ons, waarbij we ook aan een album dachten. In 44 pagina's kun je een hoop laten gebeuren: reizen door de woestijn, grote afvalbergen, allerlei bijfiguren die hun eigen plek hebben. Met een kort verhaal gaat dat niet. Op een gegeven moment had ik de film *Labyrinth* met David Bowie gezien en dat leek me aangenaam om te tekenen. Een fijn verhaal met allerlei bizarre figuren. Dat heb ik ook tegen Willem gezegd. Het was de bedoeling dat zoiets het vervolg zou worden op het verhaal dat nu in september afgelopen is. De redaktie vond het allemaal goed en aardig, maar adviseerde toch om maar fijn korte verhalen te blijven maken, anders kregen ze weer hetzelfde probleem als met *Tuygh van den Righel*. Ik denk niet dat dat vervolg er komt.

Maar als het nu weer korte verhalen worden, verandert het karakter waarschijnlijk ook weer.

uit een strip voor Veilig Verkeer Nederland

Ja, het wordt weer anders. Als het maar leuk blijft om te doen en om te lezen. Het is wel spannend om te zien welke kant het op zal gaan. Ik weet niet of ik er veel over kan zeggen, want de ideeën veranderen steeds. Het gaat meer de richting van sprookjes uit. Allemaal losse, op zichzelf staande verhalen met een doorlopend thema.

Is dat geen grote omschakeling?

Voor mij niet. Binnen mijn stijl kan ik alles tekenen. Ik kan alles neerzetten wat ik wil als ik maar genoeg ruimte heb. Voor Willem is het ook geen omschakeling. Die is gewend om allerlei soorten scenario's te schrijven. Maar je hebt wel een bepaald gevoel bij de stripheld die je in het leven hebt geroepen. Het is spannend om te zien hoe hij zijn weg gaat. Maar ik denk niet dat het een geestelijke

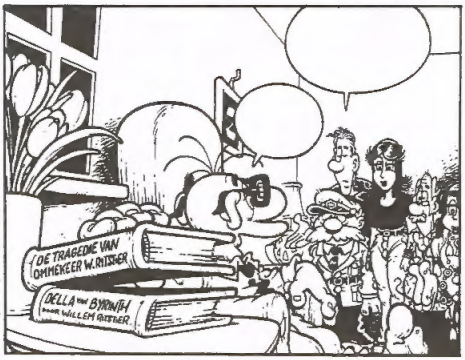

De inspiratiebron onthuld

inspanning kost om die omschakeling te maken. Uiteindelijk groeit zo'n karakter in zijn eigen ritme, in wat voor omgeving of sfeer dan ook. Misschien vormt zich in *Soeperman* een andere karaktertrek, maar er is wel een bepaald gevoel bij wat hij wel of niet zou kunnen zeggen of doen. Het is eigenlijk alleen de sfeer en de context die anders worden.

Wanneer komt er weer een album uit?

Voorlopig komt er geen tweede album. De inschrijving door de winkeliers was net onder de maat. Zoals ik al zei; ze zijn daar voorzichtig mee geworden. Maar van voorpublicaties alleen kan ik niet leven. Daarom ben ik op een gegeven moment ook reclamewerk gaan doen en heb ik *Soeperman* wat in de kou laten staan. Dat vind ik wel spijtig, maar er moet brood op de plank komen. Als er iemand belt met een opdracht, dan zeg ik altijd ja. Ik hoop wel dat er weer ruimte komt om wat op de markt te brengen, want we hebben genoeg materiaal voor vier of vijf albums. Het is dan natuurlijk wel aan mij om de produktie op peil te houden. Misschien hadden er in het verleden harde afspraken gemaakt moeten worden. Maar goed, dat is niet gebeurd. Maar zeker als je wat ouder wordt, ga je meer aan de toekomst denken en dan wil je - zeker met het oog op albums - flink door gaan werken. Het liefst zou ik toch wel een paar albums in Europa willen hebben.

In Duitsland zijn twee albums uitgebracht. Daar heette hij Supermax. Via een beurs in Frankfurt had een Duitse uitgever het onder ogen gekregen en die zag Soeperman wel zitten. Dat vond ik prettig want *Supermax* werd volwaardig uitgegeven: fijne cover, grote albums, schutvellen. Maar ik geloof dat de verkoop niet zo soepel liep. In het begin wel, maar later zakte het daar in en het was een kleine uitgeverij. Ik weet niet eens of ze nog wel bestaan. Op een gegeven moment is het helemaal stil geworden.

Wie heeft Soeperman *bedacht?*

Willem Ritstier. Op de Strip-3-daagse heb ik ooit Martin Lodewijk aan zijn baard getrokken en hem wat werk van mij onder de neus geduwd. Die heeft mij doorverwezen naar *Yèch* waar ze nog wel tekenaars konden gebruiken. En daar zat Willem, die was zo'n beetje hoofdredakteur van dat blad. Dat was de eerste kennismaking. Ik heb wat laten zien en hij was wel gecharmeerd van mijn tekeningen. Toen heb ik eerst met een andere schrijver gepubliceerd. De redaktie van *Eppo* had dat werk van me in *Yèch* gezien en zag het wel zitten dat ik samen met Ritstier wat zou maken. Willem kwam toen met *Soeperman* op de proppen. Ik ben thuis gaan schetsen, waarna Willem de eerste pagina schreef.

In het begin deed het soms wat aan Edika denken. Kijk je naar andere tekenaars?

Voor een deel doe je dat altijd wel. Franquin is een inspiratiebron, vooral wat betreft zijn overdreven houdingen. Wat me ook wel aanspreekt, zijn de tekeningen van Robert Crumb. Ik voel me wel verwant met de sfeer die het uitademt, dat toppunt van lulligheid. Dat heb ik toch ook wel voor ogen, de toppen der lulligheid bestijgen. Het is prachtig als je die figuurtjes van Crumb ziet lopen met die grote voeten. Het spreekt me ook aan zoals hij vrouwen tekent, zo buiten proporties. Ik mag zelf ook graag overdrijven. Mijn manier van tekenen is echter het meest beïnvloed door het handboek *Animation* van Preston Blair, een soort handboek voor striptekenaars. Als ik terugkijk, is met name dat boek de grote stap voorwaarts geweest.

Heb je altijd al striptekenaar willen worden?

Ik heb wel altijd getekend, en ook altijd karikaturaal. Maar het idee om echt striptekenaar te worden, is er niet altijd geweest. Na de middelbare school heb ik een jaar de pedagogische akademie gedaan want ik wilde toen tekenleraar worden. Dat was ook op aandringen van mijn ouders, die dat in het wilde weg tekenen niet zo zagen zitten. Daarna ben ik in dienst gegaan. In die periode heb ik voor het blad van de VVDM cartoons en strips getekend. De laatste twee maanden van mijn diensttijd ben ik de avondopleiding van de kunstacademie, hier in Breda, gaan volgen. Ik ben een aantal malen van studierichting veranderd, dus ik weet niet precies hoe lang ik dat gedaan heb, maar na 2 of 3 jaar kreeg ik het zo druk met tekenwerk voor een plaatselijk huis-aan-huisblad en de strips, dat ik de kunstacademie maar heb laten schieten. Daar heb ik nooit spijt van gehad. Ik wilde gewoon leren tekenen en dat ging daar niet. Nadat ik me helemaal op het striptekenen had geconcentreerd, kreeg ik opeens het gevoel dat ik ook striptekenaar kon worden en ervan kon leven. Als je maar met hart en ziel je werk doet dan wordt het altijd wel opgepikt. Ik was niet echt iemand die met mappen vol eigen werk liep te leuren. Ik deed soms een paar stappen in de goede richting en dan volgde de rest vanzelf.

Heb je kontakten met andere tekenaars?

Dat is de laatste tijd volkomen ingezakt. Dat mis ik wel want in

VANMIDDAG GA IK EENS EEN LEKKER POTJE TENNISSEN. DAN VLIEGT HET OVERTOLLIGE VET ER VANZELF AF.
SORRY SCHATTIE, IK WILDE ALLEEN MAAR DE BAL RAKEN!
...DAT IS JE DAN OOK PERFECT GELUKT.
VERREK, VOLGENS MIJ BEN IK MIJN TECHNIEK EEN BEETJE KWIJT!
MISSCHIEN WAS HET TOCH NIET ZO'N GOED IDEE OM TE GAAN TENNIS-SEN...
EEEF DAT RACKET MAAR AAN MAMA JOP, VOLGEND JAAR MAG JIJ OOK OP TENNIS.

Meligе humor in sparvuur

Arnhem was dat bijzonder aangenaam. Je blijft daardoor beter gemotiveerd. Hier, middenin de stad, zie ik een hoop andere dingen om me heen. Dan laat ik me toch wat makkelijker gaan en doe ik gewoon het werk dat gedaan moet worden en that's it. Met kollega's over en weer kun je de zaak een beetje warm houden. Ik moet wel zeggen dat ik het ook niet opzoek. Zo af en toe loop ik nog wel eens een stripwinkel binnen om te zien of de nieuwe *Heavy Metal* er ligt. Maar dat is dan toch weer iedere keer hetzelfde nummer en dan ga ik maar weer. Ik ben op het ogenblik ook alleen maar met reklamewerk bezig. Op een gegeven moment houdt dat wel weer op. Zo heb je een hoop opdrachten en zo heb je maanden weer niets. Dan kan ik weer eens lekker aan *Soeperman* doorwerken. Dat is toch het prettigste wat er is.

Wat voor materiaal gebruik je?

Gewoon zo'n opsteekpennetje. Dat werkt wel lekker. Er zitten een hoop slechte tussen, maar er komt er altijd wel een uit de voorraad waar ik een pagina mee kan doen. Het zijn hele goedkope pennetjes. Met penseel heb ik ook wel eens pogingen gedaan, maar dat ging me toch minder goed af. Het vervelende is alleen dat het met zo'n pennetje veel langer duurt voor ik klaar ben met inkten. Ik doe dat niet zo maar uit de losse hand, maar ik bouw zo'n lijn min of meer op. Alleen figuurtjes op de achtergrond, die wat dunner moeten zijn, zet ik wel in één keer neer. Het schetsen doe ik met een vrij hard potlood op ruw papier. Alleen inkleuren doe ik niet zelf. Ik maak kopietjes en dan geef ik met kleurpotlood zo links en rechts iets aan, waar dat nodig is. Eén keer is dat mis gegaan. In de tekstballon stond: "Volg die groene auto!", en vervolgens werd die auto blauw ingekleurd. Dat is natuurlijk slordig.

Net zo slordig als een goedkoop uitgevoerd album?

Ja. Aan de Nederlandstalige albumuitgave van *Soeperman* heb ik me vreselijk geërgerd. Vooral ook omdat ik er helemaal niet van op de hoogte was gesteld. Dat vond ik het meest lullige. Alsof ik er helemaal niets over te zeggen had. Pas toen het van de persen rolde, hoorde ik dat het in een goedkope reeks uit zou komen. Ik had al een tekening gemaakt voor het schutblad en voor de achterkant. Maar dat bleek allemaal niet nodig, want er waren geen schutbladen en op de achterkant werd een verhaal van Russ Bender aangekondigd! Ik dacht: *Soeperman* wordt niet serieus genomen. Boos worden helpt niet, maar ik heb daar weinig begrip voor op kunnen brengen. Het hoeft niet per sé hard cover te zijn, daar maak ik de strip niet voor. Wel moet het gewoon fijn geconsumeerd kunnen worden. Het tweede album zal vast niet zo uitgegeven worden. Tenminste, ik neem aan dat ik daar wat over te zeggen heb. Hoe dat zou moeten gaan, weet ik niet, maar ik kan me niet voorstellen dat het weer zo gebeurt.

Hoe vind je het om oud werk van jezelf terug te zien?

Mijn hart springt meestal op als ik dat weer terug zie. Daar stel ik me dan weer dat bepaalde gevoel bij voor dat ik toen had; Waauw,

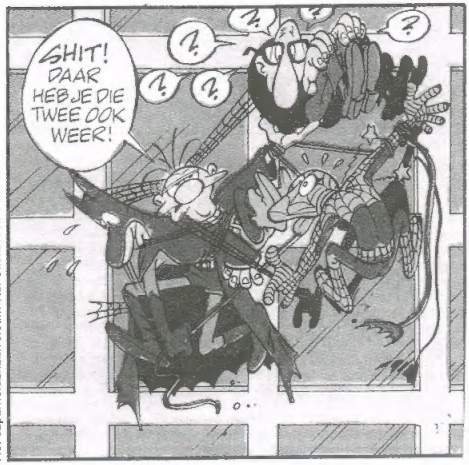

Het superheldenuniversum van Uitenbroek en Ritslier

Schets voor een verjaardagskaart

ik kan tekenen! Dat was toch wel fijn. Op een gegeven moment wordt het meer betaald werk. Het blijft leuk, maar het wordt anders. Als ik terug kijk, heb ik weer even dat gevoel. Het was wel lief, eigenlijk. Een beetje onschuldig. Op een zeker moment ligt het gevaar voor routine op de loer. Dan kun je met je gedachten even ergens anders zijn en toch vrolijk verder tekenen.

Je zei dat je niet zoveel kontakt met vakgenoten hebt. Ga je wel naar stripevenementen?

Ik word regelmatig uitgenodigd om te komen signeren. Dat is een prettige bezigheid, als het maar niet elke maand is. Zo af en toe is het zeker leuk, dringende kids die de meester willen zien. Sommigen weten niet eens wat ik teken, maar anderen vragen echt naar bepaalde figuren uit *Soeperman* of willen hele taferelen. Dat laatste doe ik meestal ook wel, maar dan zo dat ik het snel af heb. Een beetje kontakt met je publiek is leuk. Normaal zit je thuis te werken en hoor je geen applaus. Achteraf krijg je die waardering dan wel weer, maar zeker tijdens zo'n signeer-sessie is dat heel direkt. Dan merk je toch meestal wel het enthousiasme van de kids en dat is toch de groep waar het uiteindelijk bij terecht komt en waar je in je eentje voor zit te tekenen.

Denk je tijdens het tekenen aan je doelgroep?

Niet echt, maar ik hou het wel netjes. Op een gegeven moment had ik een egel getekend, die onder de rok van een dame doorliep en omhoog keek. Dat stuitte bij de redaktie op enig verzet. Het ging ook te ver dat ik een vent die net van zijn kleren was beroofd, onbeschaamd aan zijn zak liet krabben. Die aanmerkingen kon ik me wel voorstellen, hoewel ik het zelf grappig vond. Uiteindelijk is het gewoon geplaatst en vroegen ze me alleen of ik het voortaan rustiger aan wilde doen. Als er iemand drinkt, is het meestal limonade en niemand rookt, of het moet een figuur zijn waarbij dat heel goed past. Ik vind wel dat het voor volwassenen ook aangenaam moet zijn om naar te kijken. Op een voorplaat wil ik nog wel eens kunstzinnig uitpakken maar als het er op aan komt blijven het gewoon figuurtjes voor de kids. Onbewust besef je dat het voor een jeugdblad is. Dat speelt mee, al heb ik aldoor duidelijk voor ogen gehad dat ik gewoon datgene wilde tekenen dat ik zelf leuk vond. Mijn drijfveer is dat ik voor mezelf teken, niet voor de kids.

Je hebt geen moeite met redaktioneel ingrijpen op dat gebied?

In een paar blote borsten zie ik weinig verkeerds, maar ik zou me niet in mijn beroepseer aangetast voelen als ze me vroegen wat weg te werken. Alleen als het van enig belang was voor mijn strip om de genitaliën te tekenen, zou ik misschien bezwaar maken. Maar die richting gaat het nooit uit. Soeperman is een vrij onschuldig ventje. Je ziet hem wel eens met Loes in bed liggen, maar wat hij daar doet weet geen mens.

Vind jij Soeperman *een onderschatte strip?*

Hij krijgt niet de erkenning die hij verdient. Maar dat komt allemaal wel. Dat heeft geen haast. Het belangrijkste is dat ik zelf plezier heb in de dingen die ik doe. Of het dan wel of niet opgepikt wordt, is iets waar ik verder niet zo over nadenk. *Soeperman* zou misschien wel wat meer onder de aandacht gebracht kunnen worden. Maar ik kan niemand verwijten maken, alleen mezelf. Als ik meer erkenning had willen krijgen, dan had ik gewoon harder moeten werken. Ik heb wel het gevoel dat ik er deze keer hard aan zal trekken. De mensen zien dan maar wat ze er mee doen. Dat het een fijne strip is met fijn tekenwerk staat voor mij als een paal boven water.

Ben je op het ogenblik met Soeperman *bezig?*

Nee, momenteel ben ik alleen bezig met een reklameposter. Dat is veel werk. Voorlopig heb ik genoeg opdrachten. Maar binnenkort komen de nieuwe scenario's weer aan de beurt.

Sleen: "Nero vroeger beter? Da's

Marc Sleen (Marc Neels, Gentbrugge, 31 december 1922) is, naast Willy Vandersteen en Bob De Moor, een van de belangrijkste Vlaamse stripmakers van de eerste generatie. Vandersteen richtte een studio op, die tot op vandaag het belangrijkste deel van de Vlaamse stripproduktie bepaalt. De Moor trad toe tot de studio's Hergé, die de Europese strip zijn eerste hoogtepunten zouden bezorgen. Sleen daarentegen bleef zijn hele carrière alleen, zonder medewerkers te hebben, *maar ook zonder medewerker te* zijn. *Hij wijdde zijn leven aan één strip,* Nero, *die nog steeds dagelijks in honderdduizenden gezinnen met veel plezier gelezen wordt. Al meer dan 25 jaar verschijnt* Nero *in de Belgische kranten De Standaard, Het Nieuwsblad en De Gentenaar, en dáárvoor was* Nero *20 jaar lang de publiekstrekker van de kranten van uitgever Het Volk. (Toen Sleen in 1965 overstapte van de groep Het Volk naar De Standaardgroep nam hij in die overstap 50.000 (!) lezers met zich mee...)*
Nero *is een echte dagbladstrip, met talrijke verwijzingen naar de aktualiteit en doordrongen van Sleens milde spot. Daarbij worden vooral de kleine kantjes van de doorsnee-Vlaming en de groteske trekken van de vaderlandse politiek in beeld gebracht. Milde spot, want Sleen is geen cartoonist of politiek aktivist. Hij is een gemoedelijke, typische burgerlijke Vlaming die het allemaal van een afstandje bekijkt, er het zijne van denkt, en af en toe een beetje kankert. Maar schreeuwen of bommen leggen, dat zit er bij deze Vlaming niet in.*
Toch zijn de Nero-verhalen niet enkel genietbaar als er verwijzingen naar de aktualiteit in voorkomen. De verhalen lopen steeds als een trein, soms een beetje holderdebolder, maar door in elk deel weer enkele nieuwe knotsgekke bijfiguren te introduceren, slaagt Sleen er telkens weer in het scenario enkele verrassende wendingen te geven. Dat het aantal ideeën per aflevering steeds minder wordt, valt vooral op als je de verhalen in album leest. Maar zoals gezegd: Nero *is altijd in de eerste plaats een krantestrip geweest.*

U bent al meer dan 25 jaar bezig met de avonturen van Nero. Is het niet verschrikkelijk moeilijk om na al die tijd nog steeds vernieuwend bezig te zijn en met een verrassend scenario voor de dag te komen?

Tekenen is helemaal niet moeilijk: je neemt 's morgens een wit vel papier, en je gaat er naar zitten staren tot het bloed op je voorhoofd staat, en dan komt het vanzelf wel in orde (lacht). Nee, de mensen staan daar niet bij stil, maar ik zit hier tenslotte bijna elke dag aan de tekentafel. En elke maandag gebeuren er weer mirakels! Dat is nu al 45 jaar: de maandag zit ik voor dat witte papier en moet ik nieuwe zaken creëren. Ik moet tenslotte iets *scheppen*. De mensen hebben er geen idee van hoe moeilijk en lastig zoiets is. Het kan soms een bijna panische angst veroorzaken, zelfs nu nog. Lieve hemel, daar is die witte vlek weer en daarop moet alles, wat in mijn brein woedt, terecht komen...
In mijn beginjaren heb ik daar heel veel last mee gehad. Ik tekende toen vijf of zes reeksen, en ik wist soms gewoon niet meer *wat* ik moest tekenen... Dat heeft mij toen veel slapeloze nachten gekost! Zelfs nu kan ik nog altijd niet zeggen dat het routinewerk geworden is. Ik kan niet op een maandag zomaar wat uit de losse pols beginnen te tekenen. Het is nog altijd een zware opgave, maar ik troost me met de gedachte dat het bij Hergé net zo was, en bij andere tekenaars ook... Alleen beseft het publiek niet wat een inspanningen dit vak vraagt.

Heeft u dan nooit overwogen om een scenarist te nemen?

Nee, het probleem zit niet bij het scenario of bij de ideeën. Het probleem is het *scheppen*, het op papier zetten van die ideeën. Waar u over spreekt, dat is de week daarvóór al gebeurd. Ik zou nooit de maandagochtend voor een wit blad durven gaan zitten zonder mijn synopsis en mijn teksten: die zijn dan allemaal al uitgewerkt.

U houdt blijkbaar wel een strikte weekindeling aan.

Absoluut! Daarin kom ik een beetje overeen met Georges Simenon. Die had ook, als hij maandagochtend aan de slag ging, al zijn potloden gescherpt en zijn pijpen gestopt. Hij werkte zijn aantal uren per dag, en hij begon net als ik om half acht 's ochtends. En ook ik ben zeer slecht gehumeurd als op de maandag mijn papier niet gesneden klaar ligt, of als mijn potloden niet gescherpt zijn, of als mijn inktpotje niet gevuld is... Dat moet allemaal op zaterdag of zondag gebeuren. En op vrijdag werk ik aan de teksten: schrijven en uittypen. Maandag en dinsdag teken ik alles in potlood, en woensdag en donderdag zet ik dan alles in de inkt. Ik begin daarbij met de hoofden, eigenaardig genoeg, en pas daarna teken ik de lichamen. Als laatste worden dan de decors en de tekstballonnen geïnkt.

Waar houdt u ruimte over om in te spelen op de aktualiteit?

Nergens eigenlijk! Ik werk mijn verhalen ongeveer anderhalve maand van tevoren uit! Daar heb ik soms wel eens spijt van. Maar ik *moet* zolang van tevoren werken, omdat ik elk jaar op safari ga, en dat kan ik echt niet missen. Zo ontsnap ik telkens even uit de sleur van een jaar tekenwerk. Dan maak ik tabula rasa, en laad ik mijn accu's weer op...
Maar om dat elk jaar te kunnen doen moet ik mijn werk wel goed plannen, en maak ik mijn teksten soms wel twee maanden van tevoren. Daardoor raak ik wel eens in de problemen met de aktualiteit. Zeker omdat ik er een gloeiende hekel aan heb om tekeningen te verbeteren of over te doen.
Om een voorbeeld te geven: in *De Adhemarbonbons* had Adhemar iets uitgevonden waardoor mensen vijf jaar jong (!) konden worden. Ik vond het wel een goed idee om die verjongingskuur toe te passen op enkele bekende bejaarden, die zo'n bonbon echt goed zouden kunnen gebruiken. De eerste die me te binnen schoot was Khomeiny. Dus ik teken die scène, maar dan sterft de man plotseling! Dat kon natuurlijk niet gepubliceerd worden. Dus begon ik na te denken over welke oude heren er nog best zo'n Adhemarbonbon zouden kunnen gebruiken. Toen kwam ik uit bij die bejaarde Chinese leiders, die zo in de problemen zaten met al die studenten op het Plein van de Hemelse Vrede. Maar terwijl ik dat aan het tekenen was, begonnen ze verdorie op die studenten te schieten, en zijn die oude heren er toch nog in geslaagd de revolutie de kop in te drukken!

Operatie Kuokoek

In feite zou ik mijn strips 's avonds moeten maken om ze de volgende ochtend te laten publiceren... Of ik moet het doen zoals vroeger, toen ik verslagen over de Ronde van Frankrijk tekende in Het Volk, en ik de Tour niet meer ter plekke volgde. Dan tekende ik, terwijl ik luisterde naar het ritverslag op de radio, en ondertussen stond er voor de deur al een jonge kerel met een Harley Davidson te wachten. Als het dan een lange etappe was, gebeurde het wel eens dat ik het lichaam alvast op papier zette, om er vlug het juiste hoofd op te tekenen, zodra ik eindelijk op de radio de naam van de ritwinnaar hoorde. Buiten stond de motor dan al te draaien, en blazend om de inkt droog te krijgen spurtte ik dan naar buiten. Die jongen stak het in een koker, en vloog naar Brussel, waar ze bij La Cité het cliché maakten. Daarna moest hij nog naar Gent, waar de krant gedrukt werd! En 's avonds om 6 uur liepen de krantenjongens al rond met een extra editie over de Tour! Dàt noem ik pas aktualiteit!

Houdt u er rekening mee dat uw strip èn dagelijks in de krant verschijnt, èn nadien als album uitkomt?

jeugdsentiment ."

Erik Lesire

Bart Pinceel

Daar hou ik geen rekening mee. Ik werk in de eerste plaats voor het dagblad. Dat het naderhand ook in boek uitkomt betekent voor mij alleen dat ik me moet houden aan de beperking van 144 bandjes per verhaal. En dat is soms wel een keurslijf. Naar het einde van een verhaal toe kom ik wel eens in de problemen en moet ik op de rem gaan staan, of soms een klein beetje rekken... Maar meestal moet ik op de rem gaan staan. Ik zou liever langere verhalen maken.

Hoe gaat u om met kritiek?

Ik kan kritiek waarderen als het tenminste *gegronde* kritiek is. En dat is, jammer genoeg, zeker niet altijd zo! Zo stond er ooit een artikel in *Panorama-De Post*, waarin ze mijn strips als racistisch afschilderden. Dat ging over een passage in het verhaal *De Bibberballon*, waarbij Petoetje en Petatje boven Marokko vliegen - in het artikel hebben ze het de hele tijd over het Midden-Oosten, wat niet pleit voor hun kennis terzake, maar kom. Ze gooien het anker van hun ballon uit, en dat blijft haken aan de halve maan op een moskee. En in die stad loopt een Marokkaan met een bebloed mes achter een gekeeld schaap aan.
Toen ik *De Bibberballon* schreef, was het het einde van de Ramadan, en ik had net op televisie gezien hoe de Marokkanen voor die gelegenheid hun schapen slachten. Het was afschuwelijk, het bloed moest eruit spuiten, en die reusachtige messen... Ik vond het walgelijk om zoiets te tonen op de televisie, ik heb een hekel aan zo'n zinloos bloedvergieten. Okee, wij slachten ook dieren, maar dat gaat dan met elektrische schokken of zo, weet ik veel. Maar hun systeem ergert mij. In Kenia heb ik dat ook gezien, bij de Kikoejoes, die slachten een geit of een schaap ook nooit op een "gewone" manier, eerst moeten al de botten gebroken worden... Ik vind dat een afschuwelijke traditie. Of het nu zwarten, Marokkanen, of andere mensen zijn die rituele slachtingen uitvoeren, ik vind dat vreselijk. Dus vandaar dat ik in *De Bibberballon* een Marokkaan teken die met een enorm bebloed mes achter een schaap met opengesneden hals aanzit. En dan komt er in *Panorama* zo'n artikel "Is Sleen een racist?". Lieve hemel, dat heeft niets met racisme te maken, dat heeft alleen te maken met mijn liefde voor dieren.

Is Nero in de loop der jaren erg veranderd?

Zeker, zowel qua uiterlijk als qua karakter... Als je 45 jaar lang iets maakt, dan *moet* daar een evolutie in zitten, dat is onvermijdelijk. Net zoals bij Hergé: zijn eerste Kuifje was helemaal niet dezelfde figuur als in de latere albums. In een van mijn verhalen rekent Adhemar trouwens uit, dat hijzelf ondertussen al vijfendertig jaar zou moeten zijn en géén vijf, zoals hij er nog steeds uitziet. Maar kom, stripfiguren zijn geen normale mensen, ze verouderen niet. Als ik mijn Nero van in het begin terugzie, dan zie ik een duidelijk verschil. Die oude Nero heeft een hangneus, net een condoom. Nu ziet hij er helemaal anders uit.
Ook zijn karakter is veranderd. Hij is niet meer zo dom en hij is sympathieker geworden, hoewel sommigen zeggen dat de Nero van vroeger beter was. Dat kan ik echter niet geloven, dat is vast jeugdsentiment van hen.

De eerste Nero's waren wel Vlaamser, volkser...

Vlaamser, ja, omdat ik toen nog "ge", "gij" en "U" gebruikte... Maar niet alleen daarom. Okee, hij was echt Vlaams, en dat is iets waar sommige mensen nu nog altijd tuk op zijn, zelfs jonge mensen. Dat "Nederlandse", van "je" en "jou" en "leuk" past tensloste niet zo best in die oervlaamse mond van Nero. Als Nero zegt: "Als 't hier nog lang gaat duren zal 't rap gedaan zijn", en je gaat dat dan "vertalen" in het Nederlands als "Mocht het hier nog lang blijven duren, dan zou het wel eens snel afgelopen kunnen zijn"... dan is dat geen Vlaams meer. En dat is ook Nero niet meer. Veel van die uitspraken, zoals "'t zijn toeren met teuten", wat ze bijna enkel in het Waasland verstaan, moet je proberen te vermijden als je over de grens wil gaan. Je past je noodgedwongen aan, omdat Nederlanders nu eenmaal dat Vlaams niet verstaan.
Maar dan ontmoet ik Amsterdammers die zeggen: "Nou, we vinden dat zoveel leuker, dat Vlaams, daar kunnen we eens hartelijk mee lachen". En aan de andere kant heb je dan weer de grote bazen van de uitgeverij: "Ja, maar onze kultuur dan! We mogen ons niet verlagen, ze mogen niet met ons spotten!". Ik zelf vind Vlaams veel *mooier* dan Nederlands, veel sappiger, veel pittiger, met veel meer mogelijkheden. Maar da's dan weer een ander paar mouwen.
Maar dat de *Nero's* vroeger beter waren, dat is jeugdsentiment.

Denkt U?

Ja, uiteraard. Ik was onlangs aan de kust, en daar was een man die wafels bakte. We gingen daar natuurlijk een portie eten. Hij herkende mij van de televisie, van die safarifilms die ik gepresenteerd heb en van mijn dierenprogramma "Allemaal Beestjes". Hij vertelde mij: "Ah, *Nero*, dat lees ik niet meer.". "Tja, natuurlijk, waarom zou u het nog lezen", zei ik daarop. "Jamaar, vroeger verslond ik ze, was ik er gek op en vond ik ze schitterend, maar nu vind ik ze niet goed meer.". "En waarom vond u ze vroeger dan zo goed?", vroeg ik. "Wel, de reuk, de geur alleen al!" (lacht). In de tijd dat ik voor Het Volk tekende, was het zo, dat als er de ene dag een verhaal was afgelopen, dan liepen de verkopers de dag daarop al met de albums rond. Die krantenverkopers hadden een fiets, en voor ieder album dat ze verkochten kregen ze een bonnetje van 1 frank. En als ze dan genoeg bonnetjes hadden, kregen ze een nieuwe fiets. Dus die mannen deden een inspanning! En als er dan een nieuw verhaal op de markt kwam, kon je die verkopers overal zien en horen: "Er is een nieuwe *Nero*, er is een nieuwe *Nero*!". Dus dat verkocht als zoete broodjes, met enorme oplages! En die geur, die was er inderdaad: die strips waren spotgoedkoop, 15 frank, en ze waren op een soort krantepapier gedrukt. De inkt was amper droog als de boeken al verkocht werden. Dus die man met zijn wafels had wel gelijk als hij zich die geur herinnerde! Nu verschijnen de albums pas vier of vijf maanden nadat het verhaal in de krant afgelopen is, en daardoor gaat de aktualiteit soms wel een beetje verloren.

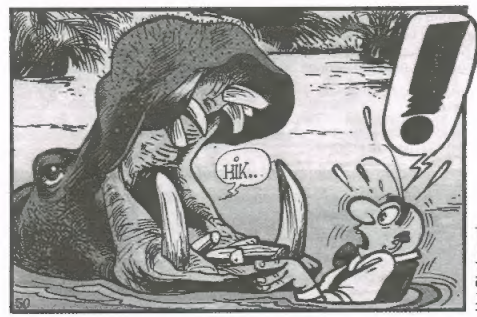

Het Bierkanaal

Maar die man met zijn wafels bleef er koppig bij, dat ze nu niet goed meer waren, omdat ze niet meer die geur hadden (lacht). Ik vroeg dan: "Hoe oud bent u nu?". "37", was het antwoord. "Wanneer bent u er dan mee gestopt *Nero* te lezen?". "Tja, ik ben er mee gestopt op mijn zestiende". Dat begrijp ik ook, dat is nu nog altijd bij de jeugd. Rond die leeftijd komen ze in hun apejaren, en dan vinden ze niks meer goed. Maar met *Nero* richt ik mij vooral tot de kategorie boven de zestien jaar. Ik vind dat *Nero* niet gemaakt is voor kinderen van elf, twaalf jaar. Toch zie ik veel ouders aan hun kinderen geld geven om een *Nero* te gaan kopen, waarschijnlijk om ze dan zelf te kunnen lezen. Die kinderen komen dan terug met een Suske en Wiske, of met een Jommeke, of een Urbanus of zo... Omdat ze dat liever hebben, omdat ze *Nero* niet begrijpen, omdat ze niet tussen de regels kunnen lezen...

Waaruit bestaat uw lezerspubliek?

Dat weet ik niet precies, en dat vind ik eigenlijk wel een beetje vervelend. Ik tracht naar kinderen toe te werken, maar terzelfdertijd de volwassenen te paaien. Ik heb zelf geen kinderen, en dat maakt het ook niet makkelijker. Het publiek tot wie ik mij richt is een dagbladpubliek, en dat zie ik toch meer als volwassenen dan als kinderen. Maar bij mij zit nog altijd het idee erin, dat strips voor kinderen zijn. Dat is natuurlijk niet zo. Anderzijds zie ik op beurzen dat er enorm veel kinderen om handtekeningen komen, dat zijn dan toch lezers, of in ieder geval een potentieel publiek dat je niet zomaar de rug mag toekeren.

Ik denk dat sommige oude Nero's diepe indruk kunnen maken op kinderen.

Inderdaad, ik hoor dat vaak over boeken als *Het Rattenkasteel*, en *De Juwelen van Gaga-Pan*. En als ik dan *Het Rattenkasteel* herlees, lieve hemel! Ik had mij daarbij laten inspireren door Edgar-Allan Poe, met al die schedelboringen en hersentransplantaties en zo, afschuwelijke zaken eigenlijk. In dat boek zie je hoe professor Ratsjenko met een boor de schedel van Nero opent en het is eigenlijk toch afschuwelijk om zoiets te illustreren. Maar het had wel een enorm sukses he! (lacht). Toen was dat horror, in de tijd dat er nog geen televisie bestond. Nu zou ik dat echt niet meer tekenen. Een tijd geleden kreeg ik van de hoofdredakteur van De Standaard te horen dat hij vond dat er zo *weinig* geweld in mijn strips voorkomt. Lieve hemel, Ik had altijd gehoord dat ik dat moest vermijden! Ik vind dat een strip moet kunnen zonder geweld en zonder revolvers en zonder moorden. Kinderen zien al de hele dag afschuwelijke dingen op de beeldbuis. Waarom zou dat dan ook nog eens in mijn strips moeten staan? Ik tracht een beetje *spirit* in mijn verhalen te steken, in plaats van alleen maar bruut geweld of sex.

Het is bekend dat u op zoek bent naar een opvolger. Hoe vindt u het dat Nero misschien door iemand anders getekend zal gaan worden?

Hergé heeft eens tegen een van zijn medewerkers gezegd : "*Nero*, dat kan niet door iemand anders getekend worden". Ik heb dat zelf nooit begrepen, maar als ik op zoek ga naar een tekenaar die mij zou kunnen opvolgen, dan zien we wel wat dat oplevert. Het zijn ofwel beginnelingen, die nog niet goed genoeg zijn, ofwel al meer ervaren tekenaars, die het zover geschopt hebben dat ze een eigen stijl hebben, en dan is het helemaal niet meer mogelijk om in mijn huid te kunnen kruipen. Bob De Moor heeft dat bijvoorbeeld wel gekund bij Hergé. Die kan uitstekend "op zijn Hergé's" tekenen, maar hij verliest daardoor wel zijn eigen stijl. Men zal niet zeggen: "Kijk, dat is een De Moor". Nee, men zegt: "Dat is een Hergé, of nee, toch niet, het is door De Moor getekend".

Er waren geruchten dat u nog slechts een beperkt aantal Nero's zou maken...

Dat is niet zo, ik ga gewoon door. We zien wel hoe lang nog, en hoeveel albums nog.

Heeft u nu geen spijt dat u nooit een studio heeft opgericht?

Nee, ik zou nooit in zo'n systeem kunnen werken. Daarvoor ben ik te zeer een individualist.

Heeft u veel kontakt met uw fans?

Ja, en er is een aantal mensen dat verdomd goed op de hoogte is van mijn werk. Die kennen mijn boeken veel beter dan Ikzelf. Zo werd ik eens opgebeld door een uitbaatster van een Standaard-boekhandel. Die had een klant die wou weten in welk verhaal van Nero Roger Moens (ooit wereldrecordhouder 800 meter hardlopen, nu hoofd van de Belgische Gerechtelijke Politie-Red) nu weer voorkwam. Nu heb ik 172 *Nero*-boeken gemaakt, en ik herinner me nog wel dat ik Roger Moens ergens een misdadiger heb laten achtervolgen, maar ik zou echt niet meer weten in welke aflevering dat was. Ik heb ook geen tijd om in al mijn boeken te gaan bladeren om die passage op te zoeken. Gelukkig heb ik wel een lijstje van trouwe fans waarop ik altijd een beroep kan doen in zo'n geval. Ik bel dus gewoon de eerste van dat lijstje op, en vraag hem of hij voor mij even kan opzoeken in welke *Nero* Roger Moens optreedt. En die man belt mij twintig minuten later terug, en vertelt dat dat in *De Driedubbelgestreepte* is, strookje 31... Ik vind het wel prettig, dat andere mensen voor mij weten wat er in mijn verhalen gebeurt. Want als ik een verhaal afgemaakt heb, begin ik gewoon aan een nieuw te werken. Ik herlees nooit mijn oude werk. Louis-Paul Boon heeft trouwens ook nooit een boek van zichzelf herlezen. Niet dat ik me met Boon wil vergelijken hoor...

Heeft u er een verklaring voor dat er in Vlaanderen zoveel minder volwassenenstrips worden gemaakt dan in Wallonië?

Niet zo meteen, nee. Misschien is de verklaring daarvoor dat die trend uit Frankrijk komt, en als het in Frankrijk regent, druppelt het toch altijd in Brussel en Wallonië. Ook wat de uitgave betreft: voor gekartonneerde uitgaven en luxe-drukken moet je eerder in Frankrijk of in Wallonië zijn.
Ik vind dat wel zeer lovenswaardig, en zou dat hier ook graag zien. In Vlaanderen is strip nog altijd een soort wegwerpprodukt, en dat vind ik zeer spijtig. Maar ja, het verschil is duidelijk: Een *Nero* kost 100 frank, en zo'n prachtig uitgegeven *Schuiten*... Dat is het grote verschil tussen de "realistische" strips, zoals ik die boeken noem, en de "humoristische". En ik heb niks anders dan humoristische strips gemaakt, ter ontspanning van de bevolking. Een krantestrip dus, die naderhand wel in album uitkomt, maar toch... Toch zou ik ook wel eens een *Nero* willen zien, op zo'n fantastisch mooie manier uitgegeven, gekartonneerd, een beetje groter...

Dat is toch al gebeurd?

Nee, die hele grote, met een originele plaat, dat was enkel bedoeld voor de fans (Het gaat hier om een zestal albums dat tussen 1982 en 1987 is uitgegeven in oplages van hooguit 60 exemplaren). Ik bedoel de nieuwe verhalen, even mooi uitgegeven als zo'n realistische Franse strip. Dat zou toch moeten kunnen... Maar ja, dat is dan weer een zaak van de uitgever.

Zou u niet graag wat langer werken aan een album, en het verhaal goed uitwerken en zo...? En maar één Nero per jaar laten verschijnen?

Ja, dat zou ik graag doen, absoluut!

Nero filosofeert *(Operatie Koekoek)*

En dan elk jaar zes maanden op safari!

Nee, nee (lacht). Nee, twee maanden per jaar, zoals nu, da's al voldoende. Zou men mij meer tijd geven om van de natuur te genieten, dan zou dat misschien invloed hebben op mijn werk. Dan zou alles wat meer kunnen bezinken, en zou ik overal een beetje meer tijd voor kunnen vrijmaken. Niet dat mijn fantasie lijdt onder de toestand zoals die nu is, hoor... Het is tenslotte niet door de details, of door de perfekte uitwerking dat een strip echt goed wordt. Dat kan je duidelijk zien bij een strip als *Hågar De Verschrikkelijke*, dat vind ik echt een fenomenale strip. Deze strip is echter geen dagbladstrip, maar stop-comic, dus gebaseerd op één idee per dag. En dat wordt dan nog door een team van vijftig mensen vormgegeven. Maar ja, *Hågar* is een internationale strip, dat gaat allemaal over miljoenen. Alleen al die Amerikaanse kranten, als je daar binnen geraakt... Voor dat soort sukses moet je in Amerika zitten, hier is dat niet haalbaar.

Als u nu een album eens beter zou uitwerken, zoals u daarnet zei, zou dat dan ook anders zijn, bijvoorbeeld minder op een krant gericht?

Dat zou kunnen. Anderzijds zit het er al vijfenveertig jaar ingebakken dat ik een dagbladstrip maak, die op de aktualiteit inspeelt. Daar ontsnap ik niet meer aan. Het moet elke dag opnieuw in de krant staan. En eigenlijk vind ik dat ook wel gezellig. Het wordt erg gewaardeerd door veel mensen, en dat vind ik toch ook heel belangrijk.
De kranten hebben niets liever dan dat er in mijn strips een beetje aktualiteit komt. Ze krijgen enorm veel respons op *Nero*. En dat doet deugd, want dat bewijst dat *Nero* toch wel populair is.

Over leven in een grote stad

Tijdens het festival in Angoulême aan het begin van dit jaar werd Margot in Badtown, *het eerste album van de jonge Italiaanse auteur Massimiliano Frezzato gepresenteerd. Tussen de daarop volgende signeeractiviteiten door zagen we kans om een aantal vragen te stellen aan deze tekenaar.* Margot in Badtown is tekentechnisch een sterk debuut. Het scenario werd geschreven door een oude bekende, namelijk Charyn. Reden genoeg om eens even bij het album en de auteur stil te staan.

Kun je iets vertellen over de totstandkoming van je eerste album?

Margot in Badtown is mijn eerste professionele werk. Ik heb wel eerder in verschillende Italiaanse amateurbladen gepubliceerd. Ook heb ik in het meer professionele *Cimoc* gestaan met twee korte verhalen in zwart-wit die rond 1985 gemaakt zijn. Overigens kan ik die verhalen niet echt professioneel noemen. Daarnaast heb ik een kort verhaal voor *Comics USA* gemaakt.

Hoe kom je als amateur bij die buitenlandse bladen terecht?

Ik heb een concrete aanbieding gehad. Ik werd tweede bij een striptekenwedstrijd en de prijswinnaar werd een publicatiemogelijkheid in *Cimoc* aangeboden.

In een begeleidend schrijven van je uitgever, Glénat, werd gesteld dat je stijl lijkt op die van Liberatore. Wij hebben echter meer de indruk dat je een stijl bezit à la Serpieri.

Ik tracht bij de stripauteurs om me heen de meest interessante aspecten uit te filteren. Die kan ik bij mijn eigen ontwikkeling gebruiken. Ik heb het werk van Liberatore goed bestudeerd en ik vind dat hij veel persoonlijkheid aan zijn creaties meegeeft. Serpieri heeft een formidabele kennis over de menselijke anatomie. Een auteur als Corben interesseert me in hoge mate door het gebruik van licht en schaduw, terwijl een Gimenez door zijn kleurgebruik weer de moeite waard is. Ik probeer de specifieke talenten van al die auteurs te ontdekken en mij die vervolgens eigen te maken.

Je schotelt ons in Margot in Badtown *een zeer agressieve stedelijke sfeer voor. Is dat naar jouw mening werkelijkheid?*

Ik heb een verhaal gemaakt waarin het agressieve karakter van een grote stad overheerst, maar het is nog steeds een imaginaire stad die gecreëerd is voor dit verhaal. Ik geloof dat een dergelijke stad nog niet bestaat. Ook met een stad als New York is het nog niet zover gekomen. De geladenheid die ik in mijn verhalen leg is in werkelijkheid al wèl in veel grote steden aanwezig.
Het volgende deel van *Margot* zal een meer futuristische stad laten zien, met daarin meer excessen die we in de toekomst in de grote steden zouden kunnen verwachten.

Charyn heeft het scenario van het verhaal geschreven. Hoe zijn jullie met elkaar in contact gekomen?

Ik heb tijdens een van de vele stripfestivals die ik bezocht contact gehad met een van de directieleden van *Comics USA*. Toen deze een kort verhaal van mij onder ogen kreeg, heeft hij gelijk gezegd: "Dat koop ik". Hij heeft me bij die gelegenheid ook een voorstel gedaan voor een nieuw, lang verhaal op scenario van Charyn. En dat werd *Margot in Badtown*.

De scenario's van Charyn hebben vaak een poëtisch en magisch element. Bij Margot in Badtown *is dat echter niet meer terug te vinden*

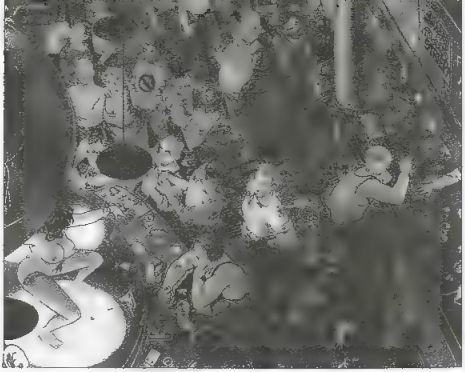

Een "Sleazy Bar" in Badtown

Ik geloof, dat iedere tekenaar en schrijver zich constant blijft ontwikkelen en daardoor veranderingen opzoekt. Ik denk dat iets dergelijks ook hier aan de hand is en dat realisme hier meer de nadruk heeft.
De samenwerking met Charyn verloopt zeer goed. Hij geeft de algemene lijn aan en bepaalt de atmosfeer van het verhaal en de aard van de personages. Voor het overige laat hij me veel vrijheid. Alles wat ik wil toevoegen is bespreekbaar. Het komt erop neer dat we vanaf de eerste plaat een oorspronkelijk idee van Charyn verder gezamelijk hebben vormgegeven.

Je bent in Italië geboren, maar inmiddels naar Frankrijk verhuisd. Had je in Italië te weinig mogelijkheden om als stripauteur aan de slag te komen?

Inderdaad. Frankrijk heeft toch meer te bieden als het gaat om strips. Men is hier meer op strips ingesteld. Qua mentaliteit en levenswijze verschilt Frankrijk trouwens niet veel van mijn geboorteland en dat vind ik een prettige bijkomstigheid. Ik ben trouwens wat psychotisch aangelegd (lacht) en ik heb een omgeving nodig waarin ik lekker functioneer. En die heb ik voorlopig in Parijs gevonden.

Wordt Margot in Badtown *een serie?*

Ja, maar geen *Dallas*. Dus geen verhaal dat over een groot aantal albums wordt uitgesponnen. Het eerste album beschouw ik als een presentatie van de personages en de omgeving. Met het tweede album wordt het verhaal pas compleet. Het scenario van het tweede album staat nog niet vast, maar er zal wel veel ruimte worden gemaakt voor de nodige actie en spanning. De personages krijgen daarnaast wat meer karakter, onder andere omdat hun verleden verder wordt uitgediept. Misschien dat er nog een derde album volgt, maar daar zijn Charyn en ik nog niet over uit.

Zijn er vertalingen te verwachten van Margot in Badtown?

Ja, in ieder geval in het Engels en Nederlands en waarschijnlijk komt het verhaal ook in Spanje, Italië en Duitsland uit.

Wat vind je het leukste aan de persoon Margot?

Ik vind een brave Margot de grootste nachtmerrie die je kunt bedenken, daarom heb ik er een beetje een gekke Margot van gemaakt. En ze moest ook goed gebekt zijn. Dat is wel nodig in zo'n stad.

Dit interview werd afgenomen door Carl Bieker en Paul van Gremberghen tijdens Angoulême 1992.

Het teken van Raspoetin

Sokal: "Als je de ze je een

De avonturen van de anti-held Canardo spelen zich af in een dierenwereld die wel erg op onze hedendaagse maatschappij lijkt. Drank, drugs, moord, prostitutie, het zijn thema's die je niet meteen in een dierenstrip verwacht. Het hoofdpersonage, Inspekteur Canardo, is helemaal geen inspecteur, eerder een verdacht soort privédetektive. Veel onderzoeken doet hij ook al niet; hij is al blij als hij zich keer op keer heelhuids uit de problemen kan werken. Dat daarbij af en toe iets onwettigs, of zelfs iets totaal immoreels moet gebeuren, zal hem een zorg wezen. Zolang hij maar rustig van zijn whisky kan genieten laat hij iedereen met rust. Niet echt een Kuifje dus, deze Canardo.
Tekenaar en schrijver van de Canardo*-reeks is de 38-jarige Brusselaar Benoît Sokal. Hij kreeg zijn opleiding aan de Sint Lukas-akademie, en behoort zo tot dezelfde generatie Franstalige stripauteurs als Schuiten, Servais, Goffin en Swolfs. Hij werkt al sinds het einde van de jaren zeventig aan zijn* Canardo*-reeks, waarin tot nu toe zeven albums verschenen zijn. Waaronder klassiekers als* De zachte dood*, met de onvergetelijke Lili Marleen-"soundtrack", of het ontroerende* Axomonië*. Onlangs verscheen het zevende deel van de reeks, dat de titel* Het verzwolgen eiland *meekreeg. Reden genoeg om eens te gaan praten met deze Belg, die inmiddels naar Frankrijk is uitgeweken, en die met* Canardo *een behoorlijk populaire strip maakt.*
Om te beginnen schetst Sokal even waarover Het verzwolgen eiland *gaat.*

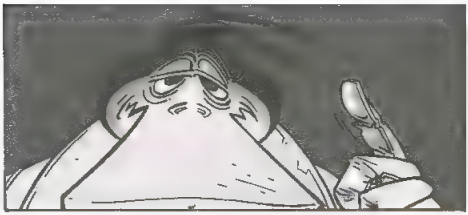

Het verzwolgen eiland

De intrige van het verhaal is die van een typische detectiveroman. Een tiental mensen brengt hun vakantie op een eiland door. Ze doden er hun tijd met vissen en bier drinken. Canardo haalt zelfs een haai boven, waaruit het lijk van één van de vakantiegangers te voorschijn komt. Het slachtoffer blijkt gekneveld te zijn geweest, moord dus... Canardo moet dus wel op onderzoek, en de verdachten zijn natuurlijk beperkt tot de tien mensen die op het eiland zitten. Het eiland zelf vormt trouwens nog een extra probleem: het zinkt langzaam maar zeker weg in zee. Enige haast is dus geboden...

Een wel erg traditionele intrige.

Ja, oké. Vroeger experimenteerde ik meer, probeerde ik van alles uit. Ditmaal - misschien omdat ik wat ouder ben geworden, weet ik veel - had ik zin om eens een verhaal te maken met de nadruk op de intrige, een echt onderzoek dus, met aanwijzingen, alibi's, een schuldige, al die dingen. Kijk, er bestaan diverse stijlen binnen het detectiveverhaal, verschillende kode's. Vroeger was ik nogal beïnvloed door Chandler en zo, maar *Het verzwolgen eiland* leunt meer aan bij Agatha Christie. Het verhaal is veel strakker. Het probleem als je een verhaal à la Chandler maakt, is dat de nadruk daar vooral op de sfeer ligt. Dan dreigt het verhaal al gauw te verwateren, omdat de struktuur veel zwakker is.
Aan de andere kant, als je een strip in de lijn van Agatha Cristie maakt, dan dreigt het allemaal nogal droog te worden, wiskundig bijna. Je moet dus proberen van beide genres het beste te nemen, er bijvoorbeeld op letten dat de personages toch een zekere diepgang hebben.

Canardo *is altijd al een parodie geweest. Nu ook weer.*

(verbaasd) Minder toch. Eigenlijk zie ik er niet direkt een parodie in.

Je kan Het verzwolgen eiland *toch makkelijk lezen als een parodie op Agatha Christie: die oude vrouwtjes die zelf voor detective gaan spelen, of die setting: tien personages op een eiland, net als in* Tien kleine negertjes...

Je moet niet te snel iets een parodie noemen. Zelfs *Tien kleine negertjes* is op zijn beurt een parodie op weer iets anders. Nu ja, niet echt een parodie, maar het heeft ook zijn inspiratiebronnen. *Tien kleine negertjes*, dat is de Griekse tragedie, een eenheid van Plaats, Tijd en Gebeuren. Dat zijn zaken die ik in mijn achterhoofd hou terwijl ik een verhaal opbouw. En omdat *Het verzwolgen eiland* dan toevallig een detektiveverhaal is, doet het misschien denken aan *Tien kleine negertjes*. Maar ook aan al die andere detektiveverhalen die zich op een nauwkeurig omschreven plaats afspelen.

Alhoewel je Canardo *dus geen parodie noemt, was de reeks in het begin toch duidelijk een satire op de* hard-boiled detectives.

Alles heeft zijn tijd. De eerste *Canardo*'s waren inderdaad parodieën, maar die periode ligt nu achter mij. Ik wilde wel eens wat anders maken.
Wat me in dit verhaal vooral heeft bezig gehouden zijn de personages en de dialogen. Aan de personages heb ik altijd al veel aandacht geschonken, en de dialogen probeer ik steeds verder te verfijnen, realistischer te maken. Hoe een verhaal vertellen met uitsluitend een aantal korte dialogen, dat soort dingen. Maar ik had helemaal niet de bedoeling om een parodie te maken.

Waarom laat je dan een echt bestaande figuren als Hemingway opdraven?

Dat is iets anders. Ik vertel graag over dingen waar ik van hou. Je kan dat op duizend manieren doen, soms parodieer je ze, lach je er een beetje mee. Maar er zijn nog andere manieren om in het verhaal zaken op te nemen waar je op dat moment mee bezig bent, die je beïnvloed hebben. In dit geval: ik hou van Hemingway, ik lees zijn werk graag, en zijn personage paste in dit verhaal. Dus gebruik ik hem gewoon.
Om even terug te komen op die evolutie wèg van de parodie: ik vind het normaal dat je je tekenkarrière begint met parodieën te maken. Dan steek je in je verhalen immers uitsluitend zaken die je rondom je ziet. Maar naarmate je ouder wordt, krijg je meer en meer persoonlijke dingen te vertellen. Ik denk niet dat iemand op zijn achttiende al veel zaken vanuit zichzelf te vertellen heeft. En mocht dat wel zo zijn, dan zou het me verwonderen als hij het zomaar kan ophoesten. Ik praat nu als een ouwe zak, maar ik denk dat je op je dertigste al wél een aantal persoonlijke zaken voldoende verwerkt hebt om ze te kunnen vertellen. Dan voel je minder de noodzaak om parodieën te maken.

Heb je daarom samen met Populaire Sanguine *gemaakt?*

Nee, dat was om een totaal andere reden. Dat was voor de afwisseling, om eens te veranderen van universum, van kode, van werkwijze. En om eens met iemand samen te werken. Ik wou eens volledig uit mijn eigen wereldje stappen, om er dan later des te beter naar terug te kunnen keren.
Sanguine was dus slechts een etappe, en dat samenwerken... (zucht) Als je strips maakt wil je toch eigenlijk vooral persoonlijke zaken uitdrukken. Je bent daarbij ook voortdurend op zoek naar de beste manier om dat te doen. *Bon.* Ik denk dat ik iemand

waarheid vertelt noemen pessimist."

Erik Lesire
Bart Pinceel

ben die dat allemaal het best in zijn eentje doet, zowel het scenario als de tekeningen. Er zijn natuurlijk stripauteurs die alleen maar willen tekenen, omdat het tekenvirtuozen zijn, of omdat de grafische kant van de zaak hen meer interesseert. En er zijn er andere die liefst alleen maar scenario's schrijven. Maar bij mij moet het allemaal één geheel vormen. *Sanguine* was dus wel nuttig om het zaakje eens vanuit een andere hoek te bekijken, maar hoe langer hoe meer wil ik persoonlijke zaken in mijn strips vertellen En dat kan ik enkel als ik alleen werk.

Binnen de Canardo*-reeks?*

Niet noodzakelijk. Maar ik zal zeker niet meer zo ver afwijken als ik gedaan heb met *Sanguine.*
Kijk, wat mij in een verhaal interesseert zijn de personages, hun karakters, de relaties die er tussen hen kunnen bestaan, en hoe je dat alles het best tot uitdrukking kan brengen in een strip. Hoe geef je gevoelens weer, reakties, een manier van praten... Gebruikt een personage veel of weinig woorden, hoe kan je ideeën geleidelijk door laten sijpelen in plaats van alles plompweg in een korte zin mee te delen... Kortom, hoe vertel je het best een verhaal in stripvorm. In de literatuur gebeurt dat allemaal tamelijk makkelijk, maar stripmakers hebben daar nogal wat moeite mee. Of ik er dan wel in slaag is natuurlijk een andere vraag.

Je werkt natuurlijk nog steeds met dieren...

Als ik zeg dat strips me niet interesseren overdrijf ik natuurlijk wel. Ik lees wel het één en ander. Maar als ik mijn oplossingen in strips zou gaan zoeken zou ik alleen maar herhalen wat al eens gedaan is. Strips zijn nog altijd een tamelijk nieuwe uitdrukkingsvorm. Als je dus iets wil uitvinden, iets wil toevoegen aan het medium, moet je eerder kijken naar andere kunsttakken. Kunstvormen die ouder en dus meer ontwikkeld zijn, die hun oplossingen al gevonden hebben, zoals literatuur bijvoorbeeld. Ik wil hiermee helemaal niet zeggen dat ik strips minderwaardig acht aan literatuur, maar ik stel alleen vast dat ik voor mijn problemen niet veel oplossingen in strips vind. Al zijn er hier en daar wel enkele passages... Zoals van Hugo Pratt, daar waar hij erin slaagt een gevoel over te brengen. Strips zijn vaak grappig, spannend, meeslepend, maar het gevoel dat er een echte emotie wordt doorgegeven vind je niet vaak. Het is mogelijk; in *Corto Maltese in Siberië* staan enkele heerlijke passages, die zowel grafisch als inhoudelijk gevoelig zijn. Dat is dan ook een van mijn lievelingsstrips. Maar dat soort strips is echt zeldzaam, je moet je dus elders voeden.

Het verzwolgen eiland

Ja, dat is dan ook iets waar ik misschien geleidelijk van af zal stappen. Het komt goed van pas als je karikaturen wil maken. Maar hoe meer ik karakters wil uitdiepen en verfijnen, des te meer merk ik dat het een belemmering vormt. Het is dus best mogelijk dat ik binnen twee of drie jaar een album maak met "gewone" personages.

Wat vind je van wat Spiegelman met Maus *heeft gedaan?*

Heb ik niet gelezen. Strips interesseren me niet zo.

Maar als je probeert om echte personages en gevoelens in een strip over te brengen, vind je voor specifieke problemen misschien wel oplossingen in andere strips?

Daar ben ik niet zo zeker van. Geven strips wel de antwoorden waarin ik geïnteresseerd ben?

Een konstante in je werk is een nogal zwartgallig wereldbeeld. Neem nu Het verzwolgen eiland, *met al die ongelukkige personages, marginalen, alkoholisten,* losers. *Ben je een pessimist?*

(verwonderd) Nee, ik zie niet direkt iets pessimistisch in mijn strips... Die personages uit *Het verzwolgen eiland* zijn gelukkig. Het zijn voor mij doodnormale mensen. Ze zijn er met vakantie, en in die omstandigheden trekt men zich niet snel iets aan, zelfs als het eiland waarop men zit stilaan wegzinkt...

Maar het verhaal zelf dan, iedereen lummelt er maar wat rond, er wordt een moord gepleegd die...

Als je een detektiveverhaal wil maken moet er een moord inzitten, niet? Oké, die vermoorde vent is niet gelukkig...(lacht)

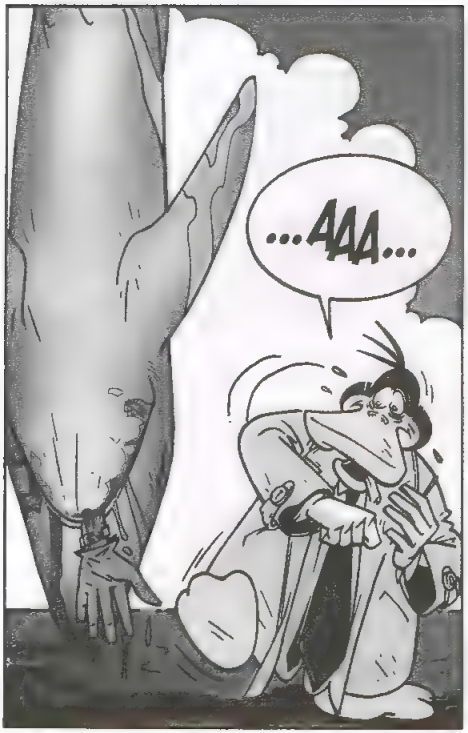

Het verzwolgen eiland

Maar die setting, een eiland dat langzaam wegzinkt.

Dat is toch niet pessimistisch.

Maar je gebruikt het toch als symbool.

Welnee, iedereen zegt dat de zeespiegel zal gaan stijgen. Commandant Cousteau verkondigt dat ook, en hij is toch geen grotere pessimist dan de anderen? Hij zegt ook dat de Malediven het eerst onder de zeespiegel zullen verdwijnen omdat dat die zeer vlak zijn. En toch blijft men er met *Club Med* naar toe reizen, *et tout le monde s'en fout.*

Ballingway komt er anders niet toe om ook maar een letter op papier te krijgen. Er hangt die verrotte sfeer, de personages zijn aldoor aan de drank...

Je moet maar eens een groep mensen die op vakantie zijn observeren. Die brengen echt hun tijd door met kommentaar te geven op het bier. Ze proeven alle soorten die er zijn: die met het blauwe, het rode, het groene etiket, het sterk en minder sterk bier, ... De vrouwen nemen een groene, een beetje lichter, en, ach, het is vanavond wat killig, ik pak een rode, da's wat zwaarder... Dat is me zo al drie, vier keer overkomen, dat ik mijn vakantie doorbracht aan de toog, en ondertussen maar de verschillende biersoorten bekommentariëren...
Had je me nu vijf jaar geleden geïnterviewd, dan had ik al lang gezegd: "Oké, jullie hebben gelijk, ik ben een zwartkijker". Maar ik probeer helemaal niet de zwartkijker uit te hangen, ik beschrijf gewoon echte mensen. Die dan misschien niet in een aangename omgeving zitten, maar ze leven toch goed, ze hebben kontakt met elkaar... Als ik zo benadruk dat het leven verder gaat, ondanks het feit dat het eiland wegzinkt, dan is dat toch positief! Het eiland zinkt weg, er wordt iemand vermoord, en toch gaat het leven gewoon verder, de gasten blijven van hun bier genieten, ze blijven met elkaar in bed kruipen, enzovoort. Hoeveel mensen wenen écht als er iemand sterft? Heel weinig toch? Het is een uitzondering als iemand een overledene beweent. Maar hoeveel weduwen zijn er niet die zich in de handen wrijven? Dat is eerder de regel. Zo is het toch! Dat heeft niks met optimisme of pessimisme te maken, zo zit het nu eenmaal in elkaar. Het klinkt misschien een beetje pretentieus, maar zodra je de waarheid zegt noemen ze je een pessimist. Maar het lijkt me juister te vertellen dat de weduwe van het slachtoffer zich er allemaal niet zoveel van aantrekt. Ze moest toch altijd al balen van haar man, en de nacht na de moord nodigt ze Canardo uit op haar kamer.
In driekwart van de gevallen gaat het er echt zo aan toe! Die mensen zijn voor mij daarom nog geen pessimisten, integendeel, ze trekken zich van de dood niks aan, het leven gaat gewoon door, en 's anderdaags liggen ze met een ander in bed. En zo is het ook goed. Het leven gaat verder, je moet niet gaan zitten grienen.

Grafisch is Canardo *gaandeweg veel helderder, lichter geworden.*

Dat is hetzelfde als wat met de inhoud gebeurd is. Vaak komen de bedoelingen van de auteur niet over bij de lezer. Daarom probeer ik niet alleen mijn verhalen zo goed en efficiënt mogelijk te vertellen, maar probeer ik ook mijn tekeningen te verbeteren. Niet door ze virtuozer, maar door ze helderder te maken. Dat maakt je striptaal scherper, doeltreffender. Ook dat is een normale evolutie van een stripauteur, denk ik. In het begin tekende ik vaak van die grote, uitgewerkte plaatjes, omdat ik onder de indruk was van al die realistische tekenaars. Maar na een tijdje kwam ik tot de bevinding dat mijn tekeningen eigenlijk niet overeenkwamen met wat ik wou vertellen. Ik wou eigenlijk helemaal niet op die manier tekenen, maar je hebt natuurlijk altijd de neiging om de lezer te overbluffen met virtuoos tekenwerk.

Je zegt dat je je verhalen beter wil vertellen, emoties beter wil overbrengen. Eerlijk gezegd vind ik dat bij de eerste Canardo*'s het sterkste terug.*

Kijk eens, iemand doen wenen is niet moeilijk. Maar dat is melodrama, je trekt aan een koordje en de lezer wordt ontroerd. Maar dat zijn goedkope emoties. Je kan daarin blijven hangen, maar ik vond dat te gemakkelijk. De lezer krijgt alleen die eerste, oppervlakkige emotie opgelepeld, zonder dat daar iets achter zit. Neem zo'n tv-soap, *Dallas* bijvoorbeeld, daar worden emoties gewoon opgewekt door ergens aan een touwtje te trekken. Nu ja, touwtje, echte kabels zijn het. En iedereen kijkt er toch maar naar; ze vinden het allemaal wel wat stom, maar ze blijven toch kijken. Of neem nu een Walt Disney-tekenfilm: Sneeuwwitje zit daar te wenen, een traan bengelt van haar wang, loopt over een blad, doet een klein muisje wenen, terwijl er net een straaltje zon door het gebladerte komt... en heel de zaal zit te grienen. Zelfs een Mike Tyson kan zoiets niet aanzien zonder dat hij begint te janken. Maar zijn dat eerlijke emoties? Dat is gewoon aan een koordje trekken, je trekt, en je kan er van op aan dat er aan het end een traan tevoorschijn komt. Maar dat is techniek, da's niet moeilijk, iedereen die eenmaal doorheeft wat hij moet doen, kan dat.
Nu zit ik hier eigenlijk mijn eerste boeken gewoon af te kraken om mijn latere evolutie goed te praten! Maar het is echt wel zo dat ik op een bepaald moment vond dat het allemaal een beetje te makkelijk was. Er moesten toch genuanceerdere emoties mogelijk zijn. Al zijn er natuurlijk mensen als Tardi, die zich openlijk afvragen of het wel mogelijk is met een strip iets verfijnders dan alleen maar melodrama te brengen. Ik weet het niet, maar laten we het toch maar proberen. Als we het niet proberen zal het zeker nooit lukken. Ik vind dat in mijn verhalen de emoties zich gaandeweg hebben verfijnd, en zeker in het laatste album... En het mag dan allemaal wat minder evident lijken, toch denk ik dat ik in die richting verder moet werken...

De zachte dood

HET LAATSTE OORDEEL

Lachmerries (Kesen)

"Ja zeg, als jullie het allemaal zo goed weten... tekenen *jullie* die strips dan maar!!!!" Op deze manier beantwoordt Nihat Kesen op de laatste pagina van zijn album de kritiek die hij op zijn werk verwacht. Het zou op dat van Franquin lijken, maatschappijkritische thema's herkauwen waarin niemand tegenwoordig meer geïnteresseerd is, in één woord rotzooi zijn, het papier waarop het gedrukt is nog niet waard. Hij geeft dus zelf de gelijkenis met de Franquin van *Zwartkijken* al aan. Één oogopslag was anders wel voldoende geweest om het te constateren. Als je je daar niet overheen kunt zetten moet je dit album absoluut links laten liggen. Je mist op die manier alleen wel het eerste album sinds lange tijd waarin iemand zich weer eens oprecht kwaad maakt over de toestand in de wereld. Net zoals Franquin dat jaren geleden zo geweldig deed, zo gaat ook Kesen nu kernenergie, dierproeven en de Golfoorlog met zijn in vitriool gedoopte pen te lijf. De woede die hij daarmee overbrengt maakt het de lezer, een enkele fascistoïde uitzondering daargelaten, onmogelijk in zelfgenoegzaamheid weg te zakken. In dit opzicht doet hij niet voor zijn grote voorbeeld onder. Voor de pagina's waarop deze verontwaardiging ontbreekt, waar bijvoorbeeld het zware beroep van striptekenaar tot inspiratie is geweest, geldt dit echter niet. Deze blijven wat aan de flauwe kant, maar zijn gelukkig veruit in de minderheid. *Lachmerries* is al enige tijd geleden verschenen, maar verdient het, zeker als debuut, niet onopgemerkt te blijven. De behoefte om zelf naar de tekenpen te grijpen blijft bij mij in ieder geval achterwege. *(Toon)*

Arboris; ƒ 11,95/BF 195; 42 pl. zw-w

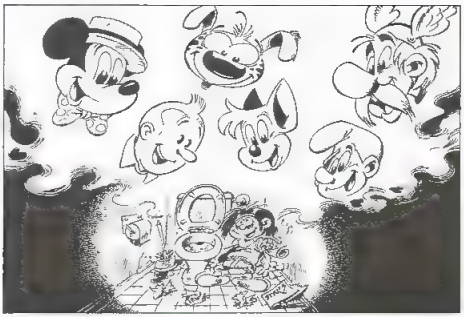

Kesen

Lova (1) (Servais)

Het koninginnetje, het voorlaatste album van Servais, dat eerder dit jaar verscheen, was een mislukt verhaal. De plot was ongeloofwaardig en voorspelbaar. Bovendien leek de tekenstijl van Servais niet goed te passen bij het in beeld brengen van de huidige tijd: de vele kleine lijntjes lenen zich nu eenmaal beter voor het weergeven van een knoestige boom of een oude boerderij dan voor het tekenen van het strakke en gladde uiterlijk van een moderne auto. Servais is op z'n best wanneer de natuur centraal staat; in verhalen vol dichte wouden, afgewisseld door kleine boerendorpjes, waar het bijgeloof nog sterk in het dagelijkse leven is verankerd. Ik was er dan ook niet gerust op toen ik *Lova* voor het eerst in handen kreeg. Opnieuw een verhaal dat zich in deze tijd afspeelt, met auto's en disco's. Ten onrechte. *Lova* mag er zijn. Servais gebruikt de beelden van het stadsleven om zich er tegen af te zetten en om zijn voorliefde voor de natuur en het buitenleven te betuigen. Voor Servais staat de stad voor slecht en de natuur voor goed. Andy, een student in de grote stad, vindt dan ook geen echte liefde in de armen van zijn vriendinnetjes-voor-één-nacht. Lova, het wolvenkind dat in de vrije natuur leeft, vindt daarentegen geborgenheid en saamhorigheid bij de groep wolven die haar heeft opgenomen. De wolven worden echter bedreigd: nadat Andy uit sensatiezucht (ook al zo'n slechte eigenschap) hun schuilhol heeft gezocht en gevonden, wordt er een klopjacht georganiseerd. Voor de afloop daarvan zullen we overigens moeten wachten tot het tweede (en laatste) deel.

Met het bovenstaande sla ik een belangrijk element over: Lova en Andy zijn elkaars stiefzus en -broer, al wil Andy daar niets meer van weten. Ze waren vroeger al elkaars tegengestelden: terwijl Lova naar de vogeltjes keek, tuurde Andy naar het flikkerende scherm van zijn spelletjescomputer. Daarmee is reeds aan het begin van het verhaal de controverse tussen natuurmens en stadsmens gegeven. Het zwakke punt van dit verhaal is dat de strijd tussen goed en kwaad er duimendik bovenop ligt, waardoor ook *Lova* aan voorspelbaarheid lijdt. Zo samengevat lijkt de personificatie van deze strijd in de figuren van Lova en Andy misschien gezocht, maar Servais weet zijn verhaal op zo'n manier te vertellen dat dit niet stoort. Wel geeft de familieverhouding tussen de twee rivalen de strip een sentimenteel tintje, dat van mij niet hoeft. Ondanks deze kanttekeningen is *Lova* een goed lopend verhaal, dat lekker leest en waarin Servais, ook al speelt de strip in deze tijd, terug grijpt op zijn vertrouwde thema's over de natuur. *(Paul)*

Uitgeverij Dupuis, ƒ22,-; 66 pl.; kleur, gekart.

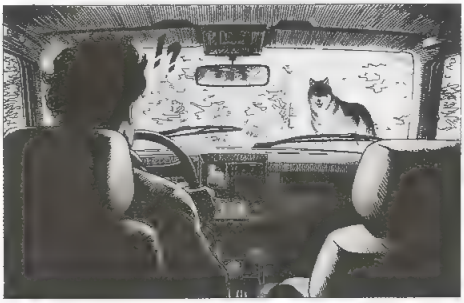

Servais

Chinees rood: Drakenstad (Robin)

Als Henk Petersen zijn vader, die handelaar is in de Chinese stad Chengsi Long, komt bezoeken, wordt hem snel duidelijk dat de verhoudingen tussen de kolonialen en de inheemse bevolking gespannen zijn. Dit schudt de wat sullige en lusteloze jongen wakker en doet hem besluiten om samen met zijn dienaar en vriend, Song, eens wat in de stad rond te gaan neuzen. Het blijkt dat het Chinese volk de Mandsjoe, reeds lang geleden de macht hebben gegrepen en sinds kort de Europeanen hierin laten delen. Zowel de Mandsjoe als de Europeanen hebben weinig boodschap aan de inheemse bevolking en zien hen als niet veel meer dan slaafse onderdanen en gewillige afnemers van hun handelswaar. Deze handelswaar bestaat vrijwel uitsluitend uit opium. De Chinese bevolking is het inmiddels meer dan zat en maakt dat duidelijk ook. Chengsi Long staat op de rand van een revolutie.

Robin verpakt dit gegeven van onderdrukking en smerig kolonialisme in een fantasy-verhaal. Op zich geen gek idee: meerdere klassiekers wisten via science-fiction iets zinnigs te zeggen over onze samenleving. Robin houdt daarbij zijn boodschap duidelijk door geen geheel nieuwe wereld te scheppen, maar een 19e eeuws wereldbeeld te gebruiken en dit aan te vullen met fantasy-elementen. Een even opmerkelijke als effektieve methode. De lezer wordt namelijk niet afgeleid door een overvloed aan fantastische verzinsels en de schrijver kan gelijk beginnen aan een serieus thema. De lezer, fantasy-liefhebber of niet, zal immers beschikken over een zekere voorkennis omtrent het kolonialisme. Gekoppeld aan een goede vertelstijl, uitmuntend tekenwerk en een

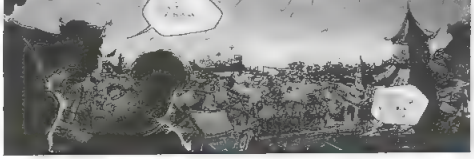

Robin

spectaculaire pagina-opbouw, lijkt succes verzekerd. Helaas loopt Robin zichzelf voor de voeten.
Robin schetst Henk Petersen als een jongen die enkel nieuwsgierig is naar alle sores om hem heen, maar niet van plan lijkt zich er serieus mee te bemoeien. Er is geen begaandheid met de situatie. Bovendien mengt Robin een romantisch thema door het verhaal heen dat nogal afleidt van de rode draad. Tenslotte voegt Robin een legende omtrent een draak toe, die hij aan het eind van het verhaal tot realiteit maakt. Dit legt gelijk een grote nadruk op het fantasy-aspect en trekt de aandacht volledig naar zich toe. Het oorspronkelijke sterke thema vertroebelt daardoor.
Toch ben ik nieuwsgierig naar wat Robin in de hierop volgende delen als hoofdthema naar voren gaat brengen en of hij het geheel coherent weet te houden, zonder dat het vlees noch vis wordt. *(Sigge)*

Uitgeverij Oranje; ƒ 24,95/450 BF; harde kaft, kleur, 48 pl.

Trent 1: De dode man (Leo/Rodolphe)

De Canadese bereden politie heeft in sergeant Philip Trent een voorvechter van Law and Order. Gelukkig dat er meteen al aan het begin van het verhaal een aantal trekjes van Trent wordt belicht, waaruit blijkt dat ook hij maar een mens van vlees en bloed is. Hij haat op momenten zijn baan, hij zit nog zwaar in zijn maag met een onverwerkt verdriet, is eenzaam en (misschien daardoor) een behoorlijke binnenvetter. Als hij dan aan het eind van het verhaal ook nog de zaak bijna in het honderd laat lopen, denk ik bij mezelf: ja, dat zou wel eens een interessant karakter kunnen worden. Enkele gebeurtenissen uit het verleden kunnen daarbij voor de volgende delen nog voor voldoende stof zorgen. *De dode man*, het eerste deel van *Trent*, is daardoor zeker niet onaantrekkelijk te noemen. De tekeningen van Leo komen aangenaam over, de inkleuring is sfeervol. *Trent* speelt aan het eind van de vorige eeuw, begin deze eeuw in het rauwe wilde Canada. Sergeant Trent moet een moordenaar arresteren en op zijn tocht door de besneeuwde bossen ontmoet hij een jongedame die in haar eentje op zoek is naar haar broer, die al in geen tijden een teken van leven heeft gegeven. Zwak schepsel als zij is, roept zij de hulp in van Trent om haar te begeleiden bij haar zoektocht (de vraag is waarom ze niet eerder de verschrikkingen van de tocht kon onderkennen, maar ja...). Het zal de lezer gauw duidelijk zijn: het toeval maakt dat zij elkaar in dat weidse Canada (!) ontmoeten terwijl zij op zoek zijn naar dezelfde (!) persoon. Afgezien van deze ongelukkige dwaling in het scenario ontwikkelt het verhaal zich redelijk stabiel. Geen echte klapper, maar met een beetje goede wil en de nadruk op de karakterontwikkeling van sergeant Trent kan er een aardige serie uitgroeien. *(Carl)*

Uitgeverij Dargaud· 46 pl. kleur, 8,95

Leo

Kling klang klatch (Lyttleton/McDonald)

"Een wagen met een grote bek. Dat ontbrak er nog aan. Met 't geld dat ze hem betalen hadden Gwendolyn en ik heerlijk vakantie kunnen vieren in Echo Beach." Een dienstauto die constant aan z'n kop zeurt is een van de dagelijkse ergernissen voor McBear, inspecteur van politie in Pandastad, Speelgoedland. Een speelgoedwereld bevolkt door pluche beren en Barbiepoppen. Waar de robot-transformers het normale vervoersmiddel zijn (veel beter dan de ouderwetse draaimolenpaarden met hun mierzoete, misselijkmakende praatjes). Maar waar het leven geen lolletje is.

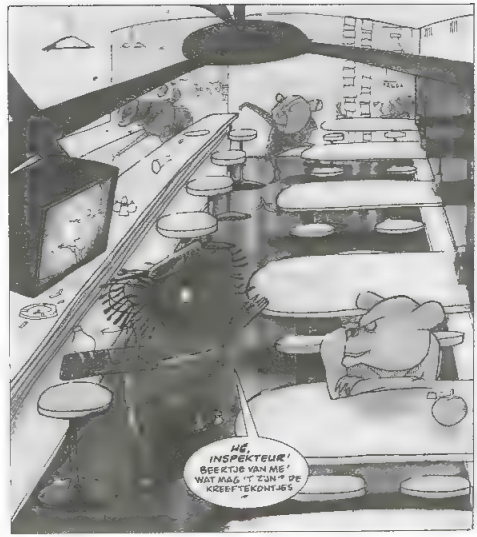

Lyttleton

Speelgoedland is geen lollekkerland, maar een plek waar de panda's, die in de minderheid zijn, ernstig te lijden hebben onder de discriminatie door de teddyberen. Waar de Barbiepoppen gebruikt worden voor het oudste beroep ter wereld. En waar een burgeroorlog wordt uitgevochten met toverwapens uit Fantasyland. In die wereld onderzoekt inspecteur McBear, een teddybeer met een staat van dienst van twintig jaar, de moord op Ling-Ling, een danseresje uit een groezelige nachtclub. Hij moet daarvoor heel Pandastad door, het *high crime ghetto* van de Pandaberen, dat (waar komen de Panda's anders vandaan) natuurlijk veel weg heeft van Chinatown, zoals we dat uit de film kennen. Een en al uitgaansleven en veel ellende. McBear ontdekt al snel dat er rijke teddyberen in het spel zijn, die op de achtergrond aan de touwtjes trekken. Hij ondervraagt een verdachte berin die in haar luxe villa in Honeywood, maar komt niet veel verder. Wanneer vervolgens een belangrijke diplomaat wordt vermoord, wordt McBear door z'n chef aan de kant gezet en neemt deze het onderzoek over. Koppig zoals het hoort zet onze inspecteur zijn speurtocht illegaal voort en weet hij de zaak uiteindelijk op te lossen. De lezer van de verkeerde lektuur heeft het al begrepen: *Kling klang klatch* bevat alle ingrediënten van een hard-boiled detective. Met dit verschil, dat al deze clichés tegen de achtergrond van Speelgoedland hun grimmigheid verliezen en zelfs komisch overkomen. Een berelijk met een open gereten buik moet een gruwelijk gezicht zijn, maar zodra er zaagsel uit de wond van het slachtoffer steekt is het een vermakelijk gezicht.
Op de plaats van de eerste moord is op de muur in grote letters "kling klang klatch" gekalkt. Kort die term maar eens af en het is duidelijk dat het motief racisme moet zijn. Racisme is het centrale thema van deze strip, want vergis je niet: de auteurs gebruiken hun speelgoedland als protest tegen de overheersing van het ene ras door het andere. Door het hele verhaal heen komt dit onderwerp terug: van het wantrouwen van teddyberen tegenover pandaberen ("Ze willen onze taal niet leren, onze gewoontes niet overnemen, niet leven zoals wij. Als zij ons niet willen, dan hoeven wij hen niet. Er moet een thuisland komen. Nu!"), tot de onderwerping van de robots door de levende wezens ("In een rechtvaardige samenleving zouden geen werkgevers en werknemers bestaan, maar zou een gestage sociaal-economische revolutie plaatsvinden", om de dienstauto maar eens aan te halen). De symboliek van Speelgoedland is duidelijk: wij zouden met z'n allen in een droom van een speelgoedland kunnen leven, als we niet zoveel rottigheid zouden uithalen of toestaan. Speelgoedland houdt ons een spiegel voor, weliswaar vreselijk overdreven en karikaturaal, maar herkenbaar genoeg om tot nadenken te stemmen.
Toch valt er vooral veel te lachen. Om te beginnen valt een pluche beer als doorgewinterde politie-inspecteur natuurlijk niet echt serieus te nemen. Er is echter nog veel meer. Zo heeft de

berenpolitie een berepootafdruk als insigne, terwijl bij die van Barbiepoppenland een hartje op de politiepet prijkt. In een bordeel worden McBear en z'n assistent door een spiernaakte Barbiepop begroet met: "Hallo, jonkies. Wat mag 't zijn?" Werkelijk geen enkele pop in *Kling klang klatch* zit in z'n speelgoedrol. Ook grappig is dat het idee van een speelgoedbevolking tot in de details is uitgevoerd. Zo is voor zoetekauwen als beren sulker een hard drug en stikt het in teddyberenland van de visrestaurants. Bovendien zit *Kling klang klatch* vol met verwijzingen naar film en televisie. Om er een paar te noemen: Berin Madonna treedt op in een nachtclub en een pruikenfirma prijst zichzelf aan met: "Our customers include Teddy Wogan and Ted Danson- but not Teddy Savalas." Het bedrijf in kwestie heet overigens "Bear heds - fur all the family", dus ook aan woordgrapjes (reclame- en andere opschriften zijn onvertaald gelaten) valt flink wat te beleven.
Kling klang klatch is het debuut van een jong Brits duo: science-fiction schrijver Ian McDonald en illustrator David Lyttleton. Een opzienbarend debuut. Twee mensen van buiten het medium met een frisse kijk op het stripverhaal, die in één keer een strip weten te maken die buitengewoon origineel is van idee en uitwerking, met een goede verhaalopbouw, een gewaagde tekenstijl die perfekt past bij de rauwe sfeer van het verhaal, een onberispelijke inkleuring (regelmatig met stemmig Barbie-roze en berenbruin) en waarmee ze nog iets wezenlijks te vertellen hebben ook. *Kling klang klatch* is met niets te vergelijken. *Kling klang klatch* is absurde humor, science-fiction, hard-boiled detective, maatschappijkritiek en -satire; *Kling klang klatch* is het allemaal. Een unieke strip. *(Paul)*
Uitgeverij Sherpa; ƒ 29,95/BF 599; 78 pl ; kleur

Bruyninx

Max 1: De regendroom (Bruyninx)
In het eerste deel van deze nieuwe serie maken we kennis met de jonge Max, die voor het eerst voet zet in Australië. Hij is daar naar toe gehaald door zijn grootvader, die een kleine veestapel bezit en Max graag bij zich op de ranch wil opvoeden.
De ranch is al geruime tijd verstoken van regen. In een broeierige hitte zijn we getuige van de conflicten tussen blanken en de oorspronkelijke bewoners van het gebied, de aboriginals. Ook tussen de blanken onderling zijn er conflicten. Max voelt zich aangetrokken door de geheimzinnigheid waarmee de aboriginals zijn omgeven. De opzichter van de ranch, Juppururla, is eveneens een aboriginal. Hij is gecharmeerd van de onbedorven jeugd van Max en neemt hem meer en meer mee naar zijn rasgenoten, waar Max veel te weten komt van de magie en de macht van deze natuurmensen. Max' grootvader heeft daardoor het idee dat Max van hem vervreemdt en dit leidt tot spanningen tussen grootvader en zoon. Alhoewel al deze beladen relaties tussen de diverse personages voor voldoende verhaalstof zorgen, slaagt Bruyninx er niet in om tot het eind toe geloofwaardig te blijven. Ten eerste is het karakter van de jonge Max niet consequent uitgewerkt. Bij vlagen tref ik het jongetje van twaalf aan, bij vlagen ook een jongetje dat spreekt en handelt als een volwassene. Daarnaast sleept Bruyninx er een aantal verhaalelementen bij, die elkaar als een wervelwind opvolgen: er gebeurt zoveel en zo snel achter elkaar dat het niet meer geloofwaardig is.
Bruyninx' tekeningen zijn over het algemeen van goed niveau; vooral de expressiviteit van de gezichten van zijn personages spreekt mij aan. Wat ik jammer vind, is dat hij bij het weergeven van de achtergronden zoveel schreeuwerige kleuren gebruikt. Sommige pagina's zijn daardoor overvol en maken het volgen van het verhaal tot een bijna onmogelijke opgave. Als Bruyninx het aandurft om de ballast uit het scenario te halen en meer evenwicht en rust kan bereiken in zijn platen, kan *Max* zich niettemin ontwikkelen tot een boeiende reeks. *(Carl)*
Uitgeverij Glénat; ƒ24,95; 46 pl. kleur

ZEKER LEZEN

Op zoek naar de tijdvogel (deel 1 t/m 4) (Loisel/LeTendre)

Een serie die bij mij nog altijd goed scoort door de combinatie van spanning, humor en de gevoelige snaar is zonder meer *Op zoek naar de tijdvogel*. Het verhaal speelt zich af in de fantasiewereld Akbar, die vernietigd dreigt te worden door het Kwaad. Een groepje avonturiers gaat op zoek naar de hoorn van Ramor, waarmee het onheil weer kan worden gekeerd. Hun queeste is er een, waarbij tal van gevaren op de loer liggen. Op zich is dat geen al te origineel gegeven, want als we alle strips waarin de wereld door het Kwaad vernietigd gaat worden op een rijtje zetten, komt dat Kwaad er niet met een 40-urige werkweek vanaf. Het is ook niet de formule van de queeste die het hem doet, want ook dit is allang uitgekauwd. De reden dat deze reeks zo'n geweldige impact heeft, is gelegen in de manier waarop Loisel en LeTendre een fantasiewereld en de bonte verzameling van daarin voorkomende mensen en dieren weten weer te geven: een wereld die stukje bij beetje wordt prijsgegeven en die daardoor geloofwaardig en niet opdringerig overkomt.
Het gezelschap dat Akbar van de ondergang moet redden lijkt niet opgewassen tegen de komende gevaren: immers, een aardig blondje (Hermelijn), een krijger op retour (Bolster) en een onhandige sul (De Onbekende) moeten het opnemen tegen een overmacht aan toverij en geweld die zij op hun tocht zullen tegenkomen. En toch gaat het lukken, al is het meer geluk dan wijsheid.
Loisel weet ons daarbij te imponeren door zijn tekenstijl: groezelige, drukke beelden van andere (gevaarlijke) levensvormen en terreinen worden afgewisseld door heldere beelden waar alle overbodige informatie is weggelaten. De bedenkselen van de beide heren zijn soms weer afschrikwekkend (de Dolkoorts van de Monsoers), soms zeer gevat (Sot, de rivierduivel). En de momenten waarop bijvoorbeeld Bolster afscheid neemt van zijn oude leraar of het moment waarop Bulrog, een van de voormalige vijanden van het gezelschap, zich opoffert zijn van grote klasse.
Hermelijn is voor velen de ster van de serie (over de twee oorzaken daarvoor hoef ik, denk ik, niet uit te wijden), maar in feite is zij een omhulsel. Het gaat in *Op zoek naar de tijdvogel* uiteindelijk - en dat komt in het vierde deel sterk naar voren -om de wijze waarop een oude man weer in zichzelf gaat geloven en een jonge man ontdekt wat hij waard is. En dat weten Loisel en LeTendre perfect weer te geven. *(Carl)*
Op zoek naar de tijdvogel: De hoorn van Ramor, De tempel der vergetelheid, De jager, Het ei van de duisternis.
Uitgeverij Dargaud, ƒ9,95/345 BF; 46 pl, kleur

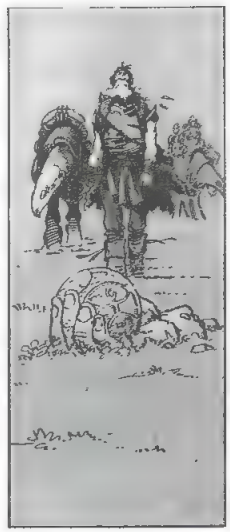
Loisel

Snapshots

Paul Sprang

Een hartelijk welkom wederom aan allen. Deze keer kan ik het niet nalaten te beginnen met wat citaten uit een interview met **Todd McFarlane** (The Comics Journal 152). Zoals u allen ongetwijfeld weet is McFarlane een tekenaar/schrijver die een ster/miljonair werd bij Marvel dankzij **Spiderman**. Van no. 1 zijn 3.000.000 exemplaren gedrukt én verkocht. En dan zijn er nog steeds onschuldigen onder ons die denken dat het bezit van deze comic met een dergelijk gigantische oplage een goede investering is. Zijn eigen comic **Spawn** bij uitgeverij Image verkoopt ook al fantastisch (van no. 1 al 1.300.000 exemplaren). Toen hem werd gevraagd of hij vond dat zijn comics goed geschreven waren antwoordde hij: "Nee, maar een kleinigheid als niet kunnen schrijven heeft me niet tegengehouden. Ik verkoop een miljoen exemplaren van mijn slecht geschreven comic, dus wat is het probleem?" En wat leest u zelf zoal? "Ik lees geen boeken. Ik lees niks wat geen plaatjes heeft, eigenlijk ook geen comics, niks wat alleen in zwart-wit is behalve de sportpagina, als de artikelen tenminste niet te lang zijn."
De wereld gaat aan strips ten onder

MacFarlane leest zijn interview

Nieuws!

Over vreemde cross-overs gesproken: na Batman vs. Predator en Robocop vs. Terminator is er dan nu eindelijk **Predator versus Magnus Robotfighter**. Deze tweedelige serie (Dark Horse/Valiant, $2.95) is nog geschreven door Jim Shooter (ex-Marvel), die nu ook is "afgevloeid" bij Valiant. Verzin zelf ook eens een leuke cross-over.
Wellicht ten overvloede want reeds in Engeland en (als het goed is) Nederland verschenen: **Signal to noise** (Dark Horse, $11.95) van Neil Gaiman en Dave McKean (het gouden team van *Black Orchid* en *Violent Cases*), over een filmregisseur die aan kanker lijdt en de film waar hij nog aan werkt. Gotisch griezelwerk à la de oude Berni Wrightson kun je vinden in de mini-serie (D.C., 2 delen à $4.95) **Deadman: Exorcism**, geschreven door Mike Baron en getekend door Kelly Jones. Slechte krachten willen hordes demonen op ons loslaten en slechts Deadman kan ons helpen. Helaas is die op het moment volledig gestoord. Wellicht kunnen de oudere jongeren zich nog de nederlandse uitgave van een heel wat heroïscher Deadman door Neal Adams herinneren.
Veel eerder dan verwacht (ook dat kan) verschijnt **Tell me dark**, door Karl Edward Wagner en Kent Williams. De prijs is nu ook bekend: $29.95 (zie ook ZozoLala 64).
Bij Epic gaan vier deeltjes verschijnen van **A-1** (à $5.95), een oorspronkelijk Brits initiatief met korte en vervolgverhalen van o.a. Scott Hampton, Simon Bisley en George Pratt. De eerste zes bundeltjes zijn verschenen bij Atomeka Press en waren net zo gevarieerd als de moeite waard, namelijk zeer, met verhalen van Jeff Jones, Rampsey Campbell en David Lloyd, en humor van Alan Moore.
Charles Burns kennen we in Nederland van *De vloek van de molleman*. In Amerika schrijft en tekent hij o.a. voor *Raw* en *Heavy Metal*. We kunnen twee boeken tegemoet zien: **Skin Deep: Tales of Doomed Romance** (Raw Books, $11.00) en **Blood Club starring Big Baby** (Kitchen Sink Press, $5.95). Zoals Robert Crumb al zei: "The work of Charles Burns is a vision that's both horrifying and hilariously funny."
Als je het boek **Enemy Ace: War Idyll** van George Pratt, over de confrontatie tussen een stervende piloot uit de Eerste Wereldoorlog en een Vietnamveteraan nog niet gelezen hebt moet je dat onmiddellijk doen. Er verschijnt ter begeleiding **No Man's Land** (Tundra, $14.95), een boek vol schetsen, studies, overpeinzingen en inspiratiebronnen van George Pratt voor dit debuut.

Ook Nieuws!

Aargh! Vreselijk nieuws zelfs: **Superman** gaat dood! Je dacht niet dat het kon maar het schijnt echt waar te zijn. Lees alles over zijn heengaan en begrafenis in de zesdelige reeks **Funeral for a friend**, een verhaal dat door de viermaandelijkse titels van *Superman* loopt (*The Man of Steel, Adventures of Superman, Superman*, en *Action Comics*). Hij ruste in vrede. Toen Superman nog leefde schreef Dave Gibbons een verhaal waarin Batman en Superman wat problemen hadden met de Joker en Lex Luthor, die tijdelijk hun criminele activiteiten uitoefenden in elkaars stad (Metropolis en Gotham City). De oorspronkelijke drie deeltjes zijn nu gebundeld onder de titel **World's Finest** (D.C., $19.95). Kijk het eens in, want de tekeningen van Steve Rude en Karl Kesel zijn voorwaar een lust voor het oog.

Voor misdaad moet je in **Sin City** (Dark Horse, $15.00) zijn, een hardboiled detectiveverhaal in fantastisch zwart-wit, geschreven én getekend door Frank Miller. Het is reeds voorgepubliceerd in *Dark Horse Presents*, maar we krijgen nu 18 extra bladzijden
Maar laten we met een vrolijke noot eindigen: Don Martin (u weet wel, van **Mad**) heeft zijn favoriete materiaal bij elkaar gezocht en laten bundelen in Don Martin's Droll Book (alweer Dark Horse, $9.95). Controleer het uit!

P.S. Welk een morbide toeval: Joseph Schuster, die in 1934 samen met Jerry Siegel het eerste Superman-verhaal maakte is 30 juli gestorven op 78-jarige leeftijd. Hij ruste in vrede.

Deadman: Exorcism, door Kelly Jones

PRIKBORD

Volgens berichten in de Franse pers krijgt **Het land van langvergeten** onverwacht een vervolg. Op scenario van Makyo (die ook vier tot nu toe verschenen delen schreef) zet de ons onbekende Herenguel zich aan de tekentafel. PvG

Uit de oude doos: veel strips van Nederlandse bodem van voor 1960 zijn tegenwoordig door bijna iedereen vergeten. Zo verging het ook het werk van **Ger Sligte**. Meer dan twintig jaar lang was hij de vaste tekenaar van strips voor de rode arbeidersjeugd, die in de jaren dertig, veertig en vijftig met behulp van eigen tijdschriften met degelijke namen als De Wiekslag en De Snelwiek in de juiste leer werden opgevoed. Zijn bekendste stripfiguur, Mieke Meier, verscheen voor het eerst in 1934. Ze was afgeleid van de gelijknamige Duitse gagstrip die een aantal jaren daarvoor in Die rote Kinderrepublik het levenslicht had gezien. Na de oorlog begon Ger Sligte aan Bertje Branie, net als Mieke Meier een gagstrip zonder tekst. Onlangs verscheen een boekje, waarin meer dan honderd afleveringen uit beide strips zijn samengebracht. Dit kleine document van de oud-vaderlandse striphistorie werd gedrukt in een oplage van 600 exemplaren en is tegen de sympathieke prijs van ƒ10,- te bestellen bij Cok Pels, Trekvogelweg 115, 3815 LC Amersfoort (tel. 033-756711). Gezien voornoemde jeugdbladen een heel toepasselijk adres, dachten wij. PvG

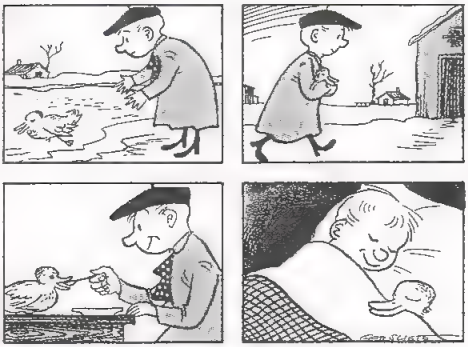

Bertje Branie

Best of both worlds? **Jodorowski** schrijft het scenario voor een tweedelig stripverhaal, dat door de Japanner **Katsuhiro Otomo** (*Akira*) zal worden getekend. Het project heet *Megamex* (meer een merknaam voor beton, als je het ons vraagt) en zal tegelijkertijd in Japan en Frankrijk worden uitgegeven. PvG

Jullie weten dat ZozoLala internationaal (ook in België) opereert. Als je op zo'n schaal bezig bent voldoet één enkele betaalrekening niet meer. Vandaar dat we speciaal voor onze Belgische lezers presenteren:

000-1648405-84

...het nummer van onze nieuwe **Belgische postgirorekening**.
Om nooit meer te vergeten, dan wel terug te vinden in het Kolofon en bij de Oude Nummers. ZozoLala: al meer dan tien jaar onbetaalbaar, inderdaad.

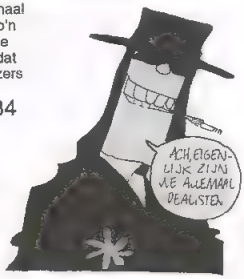

Jacques Martin houdt kennelijk niet van en rustige oude dag. Hij bereidt alweer een nieuwe serie voor, nu met **Raphael Morales** als tekenaar. Historisch decor is het Beieren van 1860. PvG

Eind september verschijnt in Frankrijk een luxe cassette van Bilals trilogie **Kermis der onsterfelijken**. De cassette zal de drie delen, waarvan het laatste deze maand verschijnt, bevatten in luxe uitvoering plus een zeefdruk. Uiteraard zal dit alles genummerd en gesigneerd zijn. Het pronkstukje is enkel bereikbaar voor de meer gefortuneerde liefhebber, want uitgeverij Les Humanoïdes Associees hing er een prijskaartje aan van rond de ƒ1000,00. SS

Om de automobilist tijdens de weinige warme zomerdagen die we hier in Nederland hebben te behoeden voor een brandend achterwerk zijn er zogenaamde **voorruitbeschermers** (vouwkartonnen) in alle vormen en maten op de markt gebracht. Ook de stripliefhebber kan nu zijn/haar hart ophalen. Toon van Driel en Peter de Smet hebben een aantal tekeningen gemaakt die op deze vouwkartonnen zijn gedrukt. Verkrijgbaar bij de autoshop. CB

Vraag je je ook wel eens af waarom het stripwereldje vooral een mannenwereldje is? En waar die op zich zeer merkwaardige verbondenheid van het medium met één enkele sexe door veroorzaakt wordt? Een berichtje uit *Opzij* geeft enige opheldering. De tekenaar van **Popeye**, Bobby London, is namelijk door het syndicaat King Features ontslagen. London had het in zijn hoofd gehaald van Olijfje een geëmancipeerde vrouw te maken die zich betrokken voelt bij de Amerikaanse abortusbeweging. Hij had haar laten zeggen dat ze zelf wilde beslissen over wat ze wil, omdat het haar leven is. En dat mag niet van King Features. King Features zelf laat, in een op het voorval betrekking hebbende brief aan verschillende kranten, weten het te betreuren dat de gewraakte aflevering van Popeye "niet past in een voor de hele familie bestemde serie". TD

Pinguins

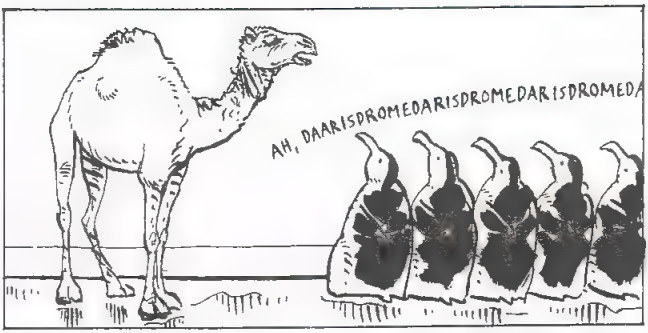

BERT VAN DER MEIJ

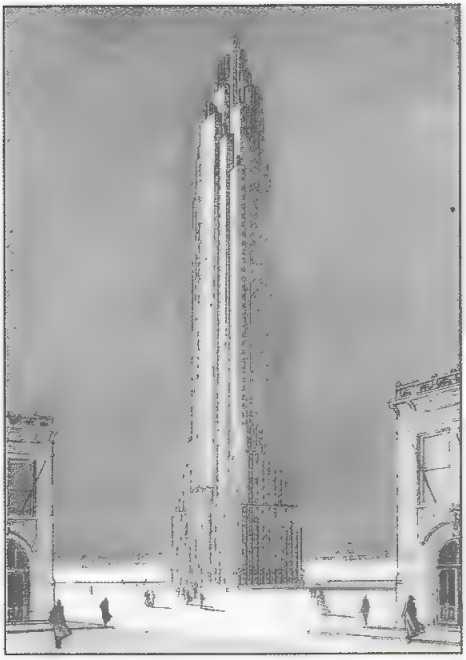

Illustratie voor de expositie *De Bruxelles à Brüsel*

Hans Heltzel heeft na zes jaar werken, een catalogus samen weten te stellen over 19 jaar Kuifjetijdschriften, zijnde Kuifje weekblad, pocket en super. Het boekwerk draagt de naam **De Kuifje Trilogie** en telt maar liefst 470 pagina's en bevat werkelijk alle informatie die maar te geven valt plus nog wat tekenwerk en strips waaronder tekenwerk van eigen hand. Hans zoekt echter nog iemand die dit boekwerk wil uitgeven, of hem wil helpen het geschikt te maken voor eigen uitgave. Mensen die hierin geïnteresseerd zijn moeten contact opnemen met Hans Heltzel, Pannenberg 121, 6431 MH Hoensbroek. SS

Postzegel Schulten

Vorig jaar verscheen er bij de Belgische posterijen een setje zegels van de hand van stripauteurs (zie ZL 60). Eén van die auteurs, **François Schuiten**, heeft inmiddels een nieuwe zegel aan het rijtje toegevoegd. Zijn afbeelding van de processie in Tournai/Doornik vertegenwoordigt een waarde van BF 15. Interessanter voor Schuiten-liefhebbers is waarschijnlijk een artikel van **Benoît Peeters** in het septembernummer van *(A Suivre)*. Onder de kreet "Brussel, wordt geen Brüsel!", steekt Peeters vijf pagina's lang van wal over het architectonische verleden van Brussel. Zo krijgen we te horen over het tragische lot van het riviertje Senne en over de bouw van het Paleis van Justitie, een project van babylonische afmetingen dat het leven van de jonge architect Joseph Poelaert zou beheersen. Plannen voor uitbreiding van het spoorwegennet hadden tot gevolg dat velen uit hun huizen werden gezet. En ook het Atomium met het bij haar horende vooruitgangsgeloof komen ter sprake in wat een heel aardige inleiding op *Brüsel* zou zijn. Artikelen als deze, het krantje *L'Echo des Cités* als incidentele bijlage en op dit moment lopend nieuw werk van Prado, Tardi en tal van andere prima auteurs maken een abonnement op het in het vervolg nog dikkere (maar ook duurdere) *(A Suivre)* nog meer de moeite waard. TD

Het overlijden van een groot auteur, betekent meestal enkele posthume uitgaven van onbekend werk. Zo ook bij **Yves Chaland.** Het Raadsel besloot tot uitgave van twee albums. Allereerst een boek met schetsen en niet afgemaakte verhalen, vooral interessant voor de adept. De tweede uitgave is zo mogelijk nog interessanter. Het is een gelimiteerde uitgave van het vervolg op Chalands geroemde album **Bob Fish**. Dit tweede deel was al in zijn geheel getekend en voor een deel geïnkt en zal nu in precies die vorm verschijnen in album. Beide albums zijn gepland voor volgend jaar. SS

Het beeld van een zegevierende **Kuifje** tijdens een *ticker tape parade* kent iedereen. Het beeld van Hergé in Kuifjes positie met een katholieke geestelijke op de bank achter zich kennen veel minder mensen. Dat is niet zo verwonderlijk, aangezien deze tekening het omslag van het onlangs bij Ed. Hatier verschenen *Quand Hergé decouvrait l'Amérique - Rêves et cauchemars d'un petit Européen dans les années trente* (FF 102) is. Hierin gaat Eric Fournet op zoek naar de bronnen die Hergé gebruikte bij het schrijven en tekenen van Kuifje in Amerika. In de tijd dat Kuifjes broederlijk naast Amerikaanse comics in de kast staan is dit waarschijnlijk verhelderende en verrassende lectuur. En als de *tintinophiles* hun *french connection* hier over aanspreken, kunnen ze gelijk even naar de cassette met een uit 1979 stammend interview

Pinguins

PINGUINS HETEN WIJ, PINGUINS....
RAAF IS DE NAAM, PA RAAF....
EN MET WIE HEB IK HET GENOEGEN?
MISSCHIEN KAN HIJ ONS VOORTAAN TEKENEN!!
IK KAN IN IEDER GEVAL NOOIT SLECHTER WORDEN DAN HIJ!
HOEFT JE MIJN BEK ZIEN!
DA'S FOUT GEEN PINGUIN!
NEE, DA'S GEEN GEZICHT....
LIEVE TEKKIE WEL MET EEN KIKKER....

BERT VAN DER MEIJ

met Hergé door Jacques Chancel vragen. Deze is onlangs bij Radio France (Av. Kennedy 116, 75786 Paris Cedex 16, FF 75) in de reeks *Portraits* verschenen. TD

Als alles goed gaat, zullen eind dit jaar de eerste albums verschijnen in de **Serie Cahier**, een reeks met hoogstaand werk en lage prijzen (rond de ƒ10,00). Het is een initiatief van uitgeverij Oog en Blik, die hiermee een poging wil wagen om onbekende auteurs onder de aandacht van een wat groter publiek te brengen. Om dit te bewerkstelligen zal in de *Serie Cahier* voornamelijk werk verschijnen van auteurs met naam, met tussendoor werk van de onbekendere -maar daarom nog niet mindere- goden. Enkele grote namen die de verkoop zullen moeten stimuleren zijn Crumb, Pontiac, Tardi, Burns, Windig en de Jong, Swarte, Loustal, Bilal, Spiegelman, Beyer en Mattotti. SS

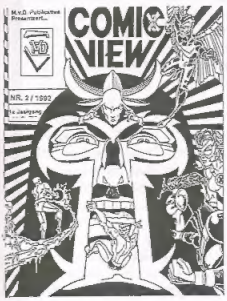

Omslag *Comic View*

Comic View is een nieuw Nederlands amateurblad dat zich richt op liefhebbers van Marvel comics. Het blad ziet er redelijk verzorgd uit, telt per nummer rond de veertig pagina's en wordt gevuld met artikelen over Marvel comics, tekeningen, strips, recensies, enkele vertaalde pagina's uit het Handboek van het Marvel Universe en een inkoop/verkoop rubriek. De dikte van het blad blijkt wat te veel van het goede, aangezien veel pagina's tekst niet door redaktieleden of vaste medewerkers worden gevuld, maar door lezers die hun ei kwijt willen. Comic View kampt met copij tekorten en plaatst daarom alles wat haar opgestuurd wordt... Dit levert een zeer wisselend kwaliteitsniveau op. Een uniek initiatief in Nederland, dat zichzelf tekort doet door de weinige medewerkers, het kritiekloos plaatsen van ingezonden stukken en de beperking tot enkel Marvel comics. Geïnteresseerden kunnen schrijven naar:
Comic View, Gevers van Endegeestraat 5, 8265 ZE, Kampen. SS

Nieuws van uitgeverij Dupuis: vorig jaar stond het tekenen van *Missie Vandisandi* er aan in de weg, maar dit jaar heeft Hermann weer tijd voor een nieuwe **Jeremiah**. De Franse titel luidt *La ligne rouge*. Voor de collectie Vrije Vlucht maakt **Juillard** een verhaal dat verschillende albums zal beslaan. Plaats van handeling is Algerije tijdens de koloniale bezetting door Frankrijk. De scenario's zijn van de hand van **Giroud**, die voor deze collectie al eerder *Terug naar Annam* heeft geschreven. Michetz en Bosse werken aan het vierde deel van **Kogaratsu**, dat in het Frans *Le dos du tigre* gaat heten en aan het einde van dit jaar moet uitkomen. Dan staat eveneens het derde deel van **Largo Winch** op de planning, dat waarschijnlijk de titel *O.P.A.* meekrijgt. In de reeks stripbewerkingen van de romans van Paul-Loup Sulitzer, tenslotte, komen dit jaar het tweede deel van **Hannah** en van **Rourke** uit. Hoewel veel stripkenners de Sulitzer-strips niet al te hoog inschatten was het eerste deel van Rourke, dat vorig jaar verscheen, een heel aardig album. PvG

Aan de verhalen van het duo **Floc'h & Rivière** rond Mr. Albany wordt over enige tijd een nieuw deel toegevoegd. Sinds *Op zoek naar Sir Malcolm* (dat alweer in 1984 verscheen) heeft deze stripfiguur geen nieuwe avonturen beleefd. Het nieuwe verhaal wordt uitgegeven door Dargaud. Of een Nederlandse vertaling het licht zal zien, is nog niet bekend. PvG

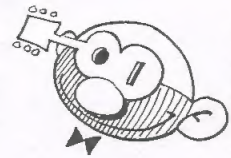

Ladder, Toon Ladder

Music Maker viert dit jaar haar vijftienjarig bestaan en brengt bij die gelegenheid een (nieuw) album uit van **Toon Ladder**, getiteld *Kassuccessen*. Deze strip van de hand van Gerrit de Jager heeft als centrale figuur een popidool (Toon Ladder, dus) die iets wegheeft van een combinatie van Kees Jansma en Elton John. Toon Ladder treedt maandelijks op in de Music Maker. In 1984 werd een eerste album, getiteld *Toon Ladder, hitfabrikant* op de markt gebracht (uitgeverij SP). In dit tweede album is een selectie van de Toonladders die de afgelopen jaren in de Music Maker verschenen opgenomen. *Kassuccessen* verschijnt in een beperkte oplage en wordt persoonlijk door Gerrit de Jager gesigneerd. Alleen te bestellen via de Music Maker Shop, Antwoordnummer 700, 6500 WC Nijmegen. Tel. 080-228316 (Anique Mangnus). CB

NA WÉÉR EENS ALLE PLATEN-MAATSCHAPPIJEN TE ZIJN AFGE-LOPEN...
EEN VOLLE MINUUT LANGER DAN VORIGE KEER.
ZE RAKEN GE-INTERESSEERD!
OPEL RECORDS
BOMM

Toon Ladder hits the road

Pinguins

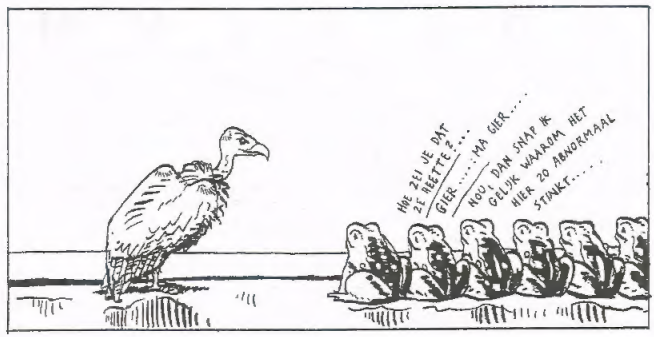

BERT VAN DER MEIJ

AGENDA

Eén van de tentoongestelde schilderijen

In de Agenda van ZozoLala 63 kondigden we de expositie van het werk van **Rosinski**, in het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal te Brussel, aan. We hebben er ook zelf een kijkje genomen en staan nog met onze ogen te knipperen. De tentoonstelling bestond voor een groot gedeelte uit olieverfschilderijen, waaronder een aantal die als albumcover zijn gebruikt. Een flink aantal schilderijen was echter geheel nieuw voor ons. Sommige doeken hadden *Thorgal* en *De Chninkel* tot onderwerp, andere lieten vrij werk zien. Neem van ons aan dat die man kan schilderen. Twee van de onbekende schilderijen zijn onlangs in België als gesigneerde kunstdruk op de markt gebracht. In Nederland zijn ze (nog) niet te koop.

PvG

Het is alweer de vierde keer dat de **Marten Toonder** (voor zover wij weten is er daar toch maar één van) **Verzamelaars Club** een clubdag organiseert. Op zaterdag **21 november** a.s. is het zover. Locatie: **Zaal Zang en Vriendschap** (bekend van de Stripdagen Haarlem '92) aan de Jansstraat 74 te Haarlem. Toegang: ƒ2,50. De zaal is open van 10.00 tot 16.00 uur. Verdere info: 013-556179.

IN MEMORIAM

Juli jongstleden overleed **William Gaines** op 70-jarige leeftijd. Gaines nam op 25-jarige leeftijd de uitgeverij EC Publications van zijn vader over. Het fonds van deze weinig succesvolle uitgeverij bestaande uit een aantal liefdes-, western- en dierenromans, werd door William Gaines al snel uitgebreid met griezel-, SF-, oorlogs-, misdaad- en humoristische verhalen. Dit bleek stukken beter te lopen. Niet in de laatste plaats omdat Gaines oog had voor kwaliteit en een aantal zeer goede schrijvers en tekenaars naar zich toe wist te trekken. Zo werkten voor hem Al Feldstein, Johnny Craig, Harvey Kurtzman, Frank Frazetta, Reed Crandall, Wallace Wood en Bernie Krigstein. Bekende series van EC zijn onder andere *The Haunt of Fear, Tales From the Crypt, The Vault of Horror, Weird Science, Weird Fantasy* en *Mad*. Drie jaar na dzee fondsuitbreiding ging het echter mis. Er ontstonden protesten tegen de gewelddadigheden in de strip en met het uitkomen van het boek *Seduction of the Innocent* van Frederik Wertham, waarin het lezen van strips werd gekoppeld aan jeugdcriminaliteit, viel het doek. De Comics Code werd ingesteld en EC Publications ging ten onder. Het enige wat Gaines in stand wist te houden was zijn blad *Mad*, dat een wereldwijde bestseller werd.

IN MEMORIAM

Op 1 augustus jl. is **Joe Shuster** gestorven aan een hartaanval. Shuster was samen met Jerry Siegel verantwoordelijk voor het ontstaan van de legendarische superheld *Superman*. Ondanks het feit dat aan deze figuur miljarden zijn verdiend heeft Shuster samen met Siegel bitter weinig van dit geld gezien. In 1938 verkochten zij hun creatie immers voor een appel en een ei aan DC Comics.

O U D E N U M M E R S

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOIER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **36** FRANK MILLER, E.P. JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **60** ZOZOLALA 10 JAAR, MARVANO, PETER VAN DONGEN, K.A., GINE, RIVIÈRE I, NORMA (32 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** KRESSE, ENQUETE, HEUVEL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **64** OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN F 4,00/BF 75 PER STUK. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS.

IN MEMORIAM

Op 26 augustus jl. overleed op 66-jarige leeftijd **Bob de Moor**. De Moor werd op 20 december 1925 in Antwerpen geboren en volgde een studie aan de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten. Samen met Hergé, Jacobs en Martin vormde hij de Brusselse School, de bakermat van de "Klare Lijn". In zijn lange carrière tekende De Moor tal van reeksen en verhalen. Genoemd kunnen worden - zonder daarbij volledig te willen zijn - *De Lustige Kapoentjes*, *Hobbel en Sobbel*, *Bloske en Zwik*, *Snoe en Snolleke*, *Tijl Uilenspiegel*, *Meester Mus*, *Willem Goedbloed*, *Barelli* en *Cori de Scheepsjongen*. Behalve van zijn eigen werk is De Moor ook bekend door het vele (anonieme) werk dat hij voor Hergé heeft verricht. Vanaf 1951 levert hij bij de studio's Hergé een belangrijke bijdrage aan de verhalen van *Kuifje* door vele decors voor zijn rekening te nemen.
De laatste jaren kwam De Moor in het nieuws, doordat hij het door Jacobs nooit voltooide tweede deel van de *Formules van professor Sato* zou afmaken. Dat heeft hij ook gedaan, maar het leverde hem veel kritiek op van een groot aantal Jacobs-liefhebbers. Waren zijn inspanningen op dit gebied omstreden, zijn inspanningen voor de promotie van het beeldverhaal in het algemeen en jonge aankomende auteurs in het bijzonder waren dat zeker niet: hij was nauw verbonden met het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal en was een van de initiatoren van het amateurblad Jet.
Met De Moor is opnieuw een van de pioniers van de Nederlandstalige strip heengegaan.

IN MEMORIAM

Augustus jongstleden is **Udo Horst** op 42 jarige leeftijd overleden. Udo Horst was behalve door zijn markante verschijning, want altijd gestoken in volledig zwarte kledij, vooral bekend als eigenaar van stripwinkel Sjors te Dordrecht. Halverwege de jaren '70 begonnen, was Sjors een van de eerste winkels in Nederland die uitsluitend strips verkocht en ook een van de eerste die de waarde van antiquarisch materiaal inzag. Udo Horst was een stripfanaat in de meest uitieme zin van het woord. Zijn enthousiasme voor het beeldverhaal bracht hem tot projecten waarvan er enkele ook het grote publiek hebben bereikt. Zo was hij de bedenker van het Stripfestijn op het Schefferplein, de Pin-Up stripspeldjes, de Don Lawrence-tentoonstelling en de Mattotti-tentoonstelling (die voor Mattotti zelfs de doorbraak in Nederland betekende) met de daarbij behorende (en wereldwijd gerenomeerde) catalogus. Udo Horst was niet alleen een groot liefhebber van het werk van Mattotti, maar vooral ook van dat van Liberatore. Dat laatste uitte zich in een grote collectie zeefdrukken en originelen, die hij zijn klanten onder de aandacht bracht. Uiteraard was hij ook gecharmeerd van de stripfiguur, waar hij zijn winkel naar vernoemde. Hij bezat de grootste collectie Sjors-artikelen van Nederland en bracht ook zelf enkele speciale uitgaven op de markt, waaronder enkele albums met oud werk.
Met het overlijden van Udo Horst heeft de Nederlandse stripwereld een belangrijk initiatiefnemer en een van haar grootste enthousiastelingen verloren.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl/BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in oktober (week 40 t/m 44)

ADLER 4: Laatste missie (Sterne) Lombard; 9,95.
AGENT 421 10 (Maltaite/Desberg) Dupuis; 8,25.
BESSY 3: De laatste diligence (Studio Vandersteen) Standaard; 7,95/145.
BETTY BRISK 1: Het oog van de hemel (Nedjar) Dargaud; 9,95.
BIEBEL 19: Slapmans (Legendre) Standaard; 7,95/145.
BILAL 6: De jacht (Christin/Bilal) Big Balloon/Alpen; 19,95/365.
BIRDLAND (Hernandez) Star Comics; 24,95/499 sc, 150,00/3000 luxe. *Luxe versie is genummerd en gesigneerd met zeefdruk. Hevig erotische strip van de maker van Love & Rockets.*
BIZU 3 (Fournier) Dupuis; 8,25.
DE AVONTUREN VAN JEAN-PIERRE VAN ROSSUM 2: De schat van Arne Klavers (Van Rossum) Loempia; 7,95.
DE BROKKENMAKERS 19: Black out (Denayer/Duchateauu) Lombard; 8,25.
DE GEKETENDE 2: De sombere taak (Dubois/Rollin) Arboris; 8,95/180.
DE HERTENDODER; Lefrancq; 10,50.
DE MUSSEN (Van der Meij) Sherpa; 12,50/250. *Oblong.*
DOUWE DABBERT 17: Bombasto's boze oog (Roep/Wijn) Big Balloon; 7,95/150 sc, 24,95/495 hc. *Versie met harde kaft is genummerd.*
DE PINGUÏNS 2 (Van der Meij) Sherpa; 12,50/250. *Oblong.*
EEN VUURVLIEGJE IN DE STAD (Vink) Dargaud; 9,95.
ERIK 3: In de ban van O-land (Mormic) Standaard; 7,95/145.
GOTLIB 3: Rhaa Gnagna (Gotlib) Arboris; 19,90/395.
HEINZ 9: Zachte berm (Windig/De Jong) Oog en Blik; 19,95. *Met katern in kleur van 16 pagina's.*
HET FELIX FLUX MUSEUM 2: De Maya-Codex (De Boer/Leever) Big Balloon; 7,95/150.
HET LAND VAN DE GLOMEN 3: De muziekminnende hydra (Godard/ Clave) Arboris; 8,95/180.
JEREMIAH 16 (Hermann) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc.
JESSICA BLANDY 1 (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc. *Herdruk.*
JESSICA BLANDY 2 (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc. *Herdruk.*
JESSICA BLANDY 4 (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc. *Herdruk.*
JESSICA BLANDY 8 (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc.
JOHNNY GOODBYE 13: De man die wel bestond (Lodewijk/ Straatman/Attanasio) Big Balloon; 7,95/150.
KATAMAROM 23 (Gos/Walt) Dupuis; 8,25.
KLING KLANG KLATCH (Lyttleton/McDonald) Sherpa; 29,95/599 sc, 150,00/3000 luxe. *Luxe versie is genummerd en gesigneerd met zeefdruk. Hard boiled-Teddyberen-detective. Zie LO.*
KOUDE EVENAAR (Bilal) Big Balloon/Alpen; 19,95/365 sc. *Het laatste deel in de trilogie van de* Kermis der onsterfelijken.
LARGO WINCH 3: O.O.B. (Francq/Van Hamme) Dupuis; 8,25 sc, 16,50 hc.
LOU SMOG 4; Lombard; 9,95.
LUCKY LUKE: Spokenjacht (Lo Hartog van Banda/Morris) Lucky Productions; 7,95/150.
MAIGRET 1: Maigret en zijn dode; Lefrancq; 9,95 sc, 49,95 luxe.
MAUS 2 (Spiegelman) Oog en Blik; 29,90. *Binnenkort verschijnt een versie met CD met daarop gesprekken tussen Art Spiegelman en zijn vader.*
MECCANO 1: Beauregard (Kolk) Arboris; 9,95/195.
MOESASHI 2: Moesashi ontmoet Kodjiro (Van der Meij) Sherpa; 19,95/399 sc, 150,00/3000 luxe. *Luxe versie is genummerd en gesigneerd met zeefdruk.*
OPERATION COMICS (Grand) Big Balloon; 8,95/180.
ROBBEDOES 44 (Tome/Janry) Dupuis; 8,25.
ROEL 6 (De Jager) Dupuis; 8,25.
ROEL DIJKSTRA 19: Het contract (Bubenik/Marinko) Big Balloon; 7,95.

SAMMY 29 (Berck/Cauvin) Dupuis; 8,25.
TIENDE DIKKE HÅGAR (Browne) Arboris; 14,95/295.
UNDERGROUNDSTRIPS (Van den Boogaard) Oog en Blik; 24,95 sc.
VICTOR SACKVILLE 7: De Praagse nacht 1 (Carin/Rivière/Borile) Lombard; 9,95.
VROUWEN IN 'T WIT 10 (Bercovici/Cauvin) Dupuis; 8,25.
WENDY VAN WANTEN 1: Wendy stript ze (Tony B./Yurg) Loempia; 7,95.
WILDKATE (Pinelli) Sherpa; 45,00/900. *Een gebonden uitgave op klein formaat, 275 ex.*

Te verschijnen in november (week 44 t/m 49)

BAKELANDT 58: Een vos met streken (Leemans) Standaard; 5,95/110.
BELLE EN HET BEEST; Disney; 7,50/150. Het album naar de avondvullende tekenfilm.
BOB MORANE KLASSIEK 7: Tegenslag voor de Zwarte Hand (Forton/Vernes) Lefrancq; 9,95.
RORK 6: De afdaling (Andreas) Lombard; 24,95. *Eindelijk!*
CHARLOTTE (Mancini) Sombrero; 14,50.
DE GEHEIME NACHTEN VAN STELLA (Foster) Sombrero; 14,50.
DE GENERAAL 13: Terug van weggeweest (De Smet) Big Balloon; 8,95.
DE RODE RIDDER 144: De alchemist (Biddeloo) Standaard; 5,95/110.
DE SCHAKELAAR 1 (Manara) Loempia; 16,90. Herdruk in kleur.
DOMMEL 27: Een vriend voor het leven (Dupa) Lombard; 8,25.
DONALD DUCK POCKET 6: Naar Euro-Disney; Disney; 7,50/150.
EVA MEDUSA 2; Glénat; 24,95.
FC KNUDDE 33 (Toon) De Vrijbuiter; 7,95.
FOLLIES 34: Cleo op kostschool; Loempia; 12,50.
FOLLIES 35: De wolf en het lam; Loempia; 12,50.
FOLLIES 36: Lena's inwijding; Loempia; 12,50.
FOLLIES 37: Meisjes te koop; Loempia; 12,50.
FOX 2: Het verdoemde boek (Dufaux/Charles) Glénat; 27,95.
IJZER MASKER 2 (Cothias/Marc-Renier/Gouëdard) Glénat; 19,95.
IN BIRMA: Oorlogskronieken 2 (Pratt) Loempia; 24,90.
IZNOGOEDH 3: De koppigheid van Iznoghoed (Goscinny/Tabary) Arboris; 8,95/180.
KIEKEBOE 55: Schiet niet op de pianist (Merho) Standaard; 5,95/110.
KIEKEBOE FAMILIESTRIPBOEK; Standaard; 12,50/255.
KOGARATSU 4 (Michetz/Bosse) Dupuis; 16,50.
KOOS VOOS EN HAMSTER JOVIAAL (Gotlib) Arboris; 19,90/395. *Herdruk.*
LUXEREEKS 28: Sartre en Hemingway (Matena) Arboris; 25,95/495.
MEESTERS VAN DE GERST 1 (Karel) Glénat; 24,95.
MICHELUZZI 5: Johnny Focus (Micheluzzi) Loempia; 16,90.
MICHELUZZI 6: Molly Manderling (Micheluzzi) Loempia; 16,90.
NAGARYA (Peter) Sombrero; 14,50.
NERO 120: De drie wrekers (Sleen) Standaard; 5,95/110.
OP ZOEK NAAR DE TIJDVOGEL 3: De jager (Le Tendre/Loisel) Dargaud; 9,95. *Zie Zeker Lezen.*
ROBERT EN BERTRAND 96: De tinnen soldaatjes (Studio Vandersteen); Standaard; 5,95/110.
SANTIAG 2 (Renaud/Dufaux) Glénat; 24,95.
SCHLACK (Manara) Loempia; 425,00. *Mini album met erotische tekeningen in een super-portfolio met een erotische prent in drie verschillende staten. Oplage 75 ex.*
SJORS EN SJIMMIE 26: Bloedbroeders (Van der Kroft/Van Die/Plijnaar) Big Balloon; 7,95/150.
SUSKE EN WISKE 234: Het kristallen kasteel (Geerts) Standaard; 5,95/110.
TANIA EN BERTILLE (Colber) Sombrero; 14,50.
TANTE PAULINE (Hugdebert) Sombrero; 14,50.
TRENT 2: The Kid (Rodolphe/Leo) Dargaud; 8,25.
TRIGIË 2: Laatste uur voor Elektron (Butterworth/Lawrence) Big Balloon; 8,95 sc, 24,95 hc. *Versie met harde kaft is genummerd en gesigneerd.*
TURBO 18: De slavinnen 3; Loempia; 16,90.
URBANUS 38: Urbanio en Oktaviëtte (Linthout/Urbanus) Loempia; 6,50.
URBANUS IN APPELFLAPLAND (Loodts/Urbanus) Loempia; 16,90 hc, 29,90 met cassette. *Sprookjes (voorgelezen) door Urbanus.*
URBANUS WINTERBOEK (Linthout/Urbanus) Loempia; 9,90. *Drie verhalen, waarvan een nooit eerder verschenen.*
VERHALEN UIT DE MEGASTEDEN 3: Judges in Gotham (Grant/Wagner/ Bisley) Arboris; 9,95/195. *Judge Dredd en Batman ontmoeten elkaar. Spectaculair tekenwerk van de tekenaar van Slaine.*
VLUCHT ZONDER EINDE (Peter) Sombrero; 14,50.
WHITE ARCHER: Klovos (Corteggiani/Mitton) Arboris; 8,95/180.
XIII 9: Op zoek naar Maria (VanceVan Hamme) Dargaud; 8,25.

Niet aangekondigd toch verschenen.

BRÜSEL (Schuiten/Peeters) Casterman; 39,90.
CHELSY 1: Dierlijk dodelijk (Joris/Dufaux) Glénat; 19,95.
CHELSY 2: Stillevend (Joris/Dufaux) Glénat; 19,95.
CHINEES ROOD 1: Drakenstad (Robin) Oranje; 24,95. *Zie LO.*
DE DROOM VAN DE HAAI 3: De verloofde van de dood (Schultheiss) Oranje; 32,95.
DE OLIFANT: Heerser van de savanne (Pacaalet/Pacaalet) Hélyode; 9,95. *Uitgave van het WWF. Informatie in stripvorm.*
DE WATERS VAN DODEMAAN 5: De dans van de zee (Adamov/Cothias) Glénat; 27,95.
FREEZER EN ALBEDIL (Vervoort) Dynamo; 39,95. *Deel 1 en 2 in luxe uitgave. Genummerd en gesigneerd.*
GRIMLEIN 4: Het land van de boom (Makyo) Glénat; 27,95.
JESUIT JOE (Pratt) Casterman; 48,00.
LEGENDE DER DORRE GEWESTEN 3: Het bloed der koningen (Chevalier/Ségur) Oranje; 24,95. *Het laatste deel in de trilogie.*
MAX 1: De regendroom (Bruynink) Glénat; 24,95. *Zie LO.*
SADE 1: De arend juffrouw (Friffo/Dufaux) Glenat; 27,95.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr...
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND

Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gremberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Jurry Heshusius, Inktvis-Prutduktie, Bert van der Meij en Paul Sprang
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Maximiliano Frezzato, Erik Lesire, Jef Nieuwenhuis, Bart Pinceel, René Uilenbroek

© 1992
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL